

{ KENTERINGen] digit

**Het Dannini-mysterie * De crisis * Bijbelse theologie in dienst
van bevrijding * www.DeWereldMorgen.be * De vreemdeling in ons
midden en de vreemde * Einde van de psychotherapie *
Belgisch voorzitterschap EU**

KENTERINGen]digit

{KENTERINGen]digit is de digitale opvolger van {KENTERINGen] die tot de zomer van 2007 op papier verscheen. {KENTERINGen]digit wil een tijdschrift zijn waarin talrijke vertegenwoordigers en (basis)groepen uit de kritische christelijke basisbeweging de gedachten en krachten bundelen. Met dit magazine wil de redactie een blad aanbieden dat maatschappelijke toestanden helpt te analyseren en sporen trekt voor een oecumenische bevrijdingstheologie.

{KENTERINGen]digit legt de hoopvolle wendingen in onze maatschappij en kerken bloot. Het breekt met de logica van het kapitalisme en zijn wetmatigheden omwille van haar radicale keuze voor de zwaksten in onze samenleving.

De inhoud en de editoriaals van de 5 papieren jaargangen van {KENTERINGen] vind je op www.kenteringen.be.

Redactie

Paul De Witte, Willy Duchatelet, Jozef Mampuy, Katrien Rombouts, Jan Soetewey, Elke Vandepierre.

Werken mee aan dit nummer

- Paul De Witte (°46), woordvoerder Basisbeweging voor Democratie in Samenleving en Kerken, redactielid
- Paul Goossens (°43), journalist gespecialiseerd in Europa
- Marij Loos (°54), lid CvS, lay-out
- Jozef Mampuy (°49), militant in de Christelijke Arbeidersbeweging, lid CvS, redactielid
- Katrien Rombouts (°59), psycholoog, werkzaam in een psychiatrisch ziekenhuis, redactielid
- Egbert Rooze (°48), protestants theoloog
- Jan Soetewey (°41), medewerker CvS, eindredactie
- Elke Vandepierre (°73), coördinator Motief, redactielid

Contact

kenteringen.digit@gmail.com
Website: www.kenteringen.be

p5 * Waarom de kans groot is dat de verantwoordelijken voor de 'huidige' crisis er niet voor zullen opdraaien

{KOP en Munt]

Financiële crisis, economische crisis, energiecrisis, voedselcrisis, klimaatcrisis.... Crisis alom! Hoe is het zo ver kunnen komen? Wie morgen een andere wereld wil, moet weten hoe die vandaag in mekaar zit. Jo Cottenier helpt ons hierbij. Zoals het hiernaast in de colofon staat komt het erop aan te "breken met de logica van het kapitalisme en zijn wetmatigheden. Omwille van de radicale keuze voor de zwaksten in onze samenleving". Wereldwijd en in eigen land!

p24 * Verlossing uit de slavernij. Bijbelse theologie in dienst van bevrijding

{KOP en MUNT]

Dat is de titel van een zeer goed boek van de Nederlandse theoloog Dick Boer. Een 'must' voor allen die met een bevrijdende, contextuele en actualiserende lezing van bijbel bezig zijn. De auteur slaagt erin om meer dan een samenvatting te geven van de leesweg die door velen in de loop van de voorbije decennia is afgelegd. Het artikel bestaat uit een reactie van Tony Van Haver en uit bedenkingen die het boek bij Paul De Witte oproept. In een apart artikel gaat deze laatste ook in op het "reëel bestaande Israël" als theologische categorie en de huidige staat Israël als politieke werkelijkheid.

p24 * Ontvangen is fundamenteel dan presteren

{De Rode Draad]

Pieter De Witte, binnenkort vierendertig, is theoloog en heeft zopas een doctoraat verdedigd over de 'rechtvaardigingsleer' bij Luther en de Rooms-katholieke kerk. Wereldvreemde theologische scherpstijperij? Neen, zegt Pieter, integendeel zeer relevant voor de huidige westerse samenleving.

3

Redactioneel

Het Dannini-mysterie

5

KOP en munt

Waarom de kans groot is dat de verantwoordelijken voor de 'huidige' crisis er niet voor zullen opdraaien

15

Kop en MUNT

- Verlossing uit de slavernij
- Het 'reëel bestaande Israël' als theologische categorie en de huidige staat Israël als politieke werkelijkheid

22

To the Point

Europese Unie: België boven!

23

De Rode Draad

Ontvangen is fundamenteeler dan presteren

26

In Beweging

Www.dewereldmorgen.be

28

Het Derde Testament

De vreemdeling in ons midden en de vreemde

32

Boek-greep

Het einde van de psychotherapie

37

Brood en Rozen

Lied van Ruth

Het Dannini-mysterie:

vreemde 'toevalligheden' die verder onderzocht dienen te worden

1.

Er zijn talloze multinationals en NGO's, die actief zijn in de VS, Ierland, Nederland, Oostenrijk, Duitsland en België, waartegen nooit één klacht omwille van kindermisbruik door medewerkers werd opgetekend. Ook al vormt kindermisbruik, en machtsmisbruik, een algemeen maatschappelijk probleem. Hoe deze organisaties pedofielvrij kunnen blijven in deze 'overgeseksualiseerde samenleving', zoals de Belgische bisschoppen het uitdrukken, lijkt mij een intrigerend onderzoeksthema voor een doctoraalscriptie aan de faculteit psychologie. Of theologie, why not?

2.

De Belgische Bisschoppenconferentie liet, na de bekentenis van bisschop Vangheluwe, aan Knack weten "het nu niet het geschikte moment voor een debat over het priestercelebaat" te vinden. "In deze overgeseksualiseerde samenleving zou dit geïnterpreteerd worden als een signaal dat het celibaat niet langer mogelijk of zinvol zou zijn. Komt daarbij dat het hier, in ons land en tegen de achtergrond van de gevallen van seksueel misbruik, niet aangewezen is om het debat aan te snijden. Er mag dan wel geen aanwijsbaar oorzakelijk verband zijn tussen celibaat en seksueel misbruik: als nu het celibaat in vraag zou worden gesteld, zou dit betekenen dat de bisschoppen zelf die link wel leggen". (Knack.news.be, 09 juni 2010)

Misschien interessant om dan toch eens een debat aan te snijden over de zinvolheid van kindermisbruik door katholieke priesters (die toevalligerwijze verplicht worden celibatair te leven –maar dit geheel tussen haakjes!). Eens te meer interessant, aangezien er geen bewijzen zijn van een oorzakelijk verband tussen pedofilie en het hebben van een religieuze roeping. Opvallend detail: sinds de invoering van het verplichte celibaat tot op heden, heeft de kerkelijke hiërarchie *nog nooit* een geschikt moment gevonden om het debat hierover te voeren. Betekent dit dat de bisschoppen de 'overgeseksualiseerde samenleving' beschouwen als een fenomeen dat zich reeds sinds de middeleeuwen voordoet?

3.

Peter Adriaenssens, kinderpsychiater en intussen voormalig voorzitter van de 'onafhankelijke' commissie voor de behandeling van klachten over seksueel misbruik in de pastorale relatie, stelt in De Morgen van 13 maart dat het "onzin is om het debat over het celibaat te verbinden aan dat over de aanpak van seksueel misbruik in de kerk." "Denken we nu echt" betoogt Adriaenssens, "dat door iedereen een partner aan te smeren minder jongeren misbruikt zullen worden? Of dat iedere volwassene die zonder partner of seks door het leven gaat -dat zijn er behoorlijk wat- kinderen zal misbruiken?"

Vreemd dat een gerenommeerde kinderpsychiater als Adriaenssens opgelegde seksuele onthouding vanuit religieuze dogma's vergelijkt met een -al dan niet vrijwillig gekozen- leven zonder partner of zonder seks. Misschien begrijpt Adriaenssens de kerkelijke invulling van 'celibaat' (en dus: volledige seksuele onthouding -tot in je geest toe) niet ten volle. Misschien is het nuttig om de -tot in de jaren '60 gangbare- praktijk van zelfkastijding door geestelijken met 'onzuivere gedachten' eens onder de wetenschappelijke loep te nemen. Nog vreemder is dat Adriaenssens niet gewoon pleitte voor het onderzoeken van de *mogelijkheid*

tot een verband tussen celibaat en seksueel misbruik. Daar had hij niets mee te verliezen, toch? Tenzij zijn functie als voorzitter van de 'onafhankelijke' commissie misschien?

4.

Mysterieus gegeven ook is dat Rik Devillé die sinds 1992 dossiers van seksueel misbruik bij kardinaal Danneels probeerde aan te kaarten op zo weinig medewerking van de kardinaal mocht rekenen. Om een nog onbekende reden veroorzaakte de aanwezigheid van Devillé zelfs tijdelijk geheugenverlies bij de kardinaal, op het moment dat hij de zaak Vangheluwe ging bespreken. "Ik kan het mij niet herinneren" getuigde Danneels op zijn persconferentie van 23 april. De kardinaal zegt niet: "Deville liegt als hij beweert dat hij mij melding van de feiten heeft gedaan". Neen, de kardinaal zegt dat hij zich dat gesprek niet herinnert. Merkwaardig. De aanklacht van kindermisbruik tegen een bisschop 'vergeten' wijst op z'n minst op verregaande onderdrukking van een traumatische ervaring, volgens mij. Bijzonder mysterieus dat Peter Adriaenssens dit ook niet is opgevallen. Wat deze laatste wel opviel was dat "de kerk een voorbeeld vormt in de aanpak van seksueel misbruik". Hij heeft "sympathie voor een beroepsgroep die op dergelijke wijze de moed heeft om voor eigen deur te vegen" (De Morgen, 13.03.2010). Mogelijk schuilt hierin een tip voor de speurders: misschien eens gaan kijken wat er onder de mat van het bisschoppelijk paleis is geveegd?

5.

Nog een tot de verbeelding sprekend feit: Ik herinner mij nog vaag de storm van verontwaardiging die de toenmalige speurders in het dossier Dutroux over zich kregen omdat ze onzorgvuldig waren geweest in het doorzoeken van diens kelder. Zoeken naar een verborgen kerker achter een volgestouwde voorraadkast leek van een al te hoog Hercule Poirot-gehalte voor de toenmalige agenten. Hun opvolgers bewezen het spijtige tegendeel. Vandaag verwijst monseigneur Léonard lacherig naar de Da Vinci Code wanneer speurders het verdacht vinden dat het grafmonument van kardinaal Mercier (overleden in 1926) recente sporen van mortel vertoont, en daarom een metalen plaatje op het graf ombuigen om het te kunnen onderzoeken. Getuigt het ook niet van te veel fantasie dat in kerkelijke milieus het speurderswerk als een complot van de Vrij- 'metselarij' wordt gezien?

Bij wijze van volledigheid, nog twee bijzonder intrigerende feitelijkheden die onze nieuwsgierigheid zouden moeten prikkelen:

6.

In de schaduw onder de Mechelse Sint-Romboutstoren vertoefden donderdag blijkbaar toevalligerwijs op het moment van de inval heel wat journalisten van de geschreven en beeldende pers. Wellicht op zoek naar wat verkoeling?

7.

Tenslotte ook nog een onderzoekje waard: Er bestaan talloze leden van de kritische christelijke basisbeweging die opiniestukken over het levensbeschouwelijke instituut waartoe zij zichzelf rekenen niet meer durven te ondertekenen met hun eigen naam. De redenen daarachter vormen tot op vandaag een onopgehelderd mysterie... Op z'n minst een vreemd gegeven voor een instituut dat naar verluidt zo voorbeeldig omgaat met moeilijke dossiers.

Danny De Bruin

Waarom de kans groot is dat de verantwoordelijken voor de 'huidige' crisis er niet voor zullen opdraaien

De huidige crisis. Meestal laat men die 'huidige' crisis beginnen ergens in 2007 met de ineenstorting van de huizenprijzen in de VS en de crisis in de hypotheeksector door de enorm toegenomen betalingsonbekwaamheid van vele hypotheekleningen. Maar eigenlijk is die 'huidige' crisis al veel langer aan de gang. Veel hangt af vanuit welk standpunt men naar die crisis kijkt. Meestal is dat de economische invalshoek. Zo ook bij de 'huidige' crisis. Hoe slecht gaat het onze economie? Hoe zit het met de economische groei gemeten door het BBP of Bruto Binnenlands Product? Dat BBP meet de materiële/financiële productie van goederen en diensten gedurende een jaar. Als je die invalshoek bekijkt dan kan je spreken van een 'huidige' crisis want sinds midden 2008 kent de productie van onze materiële rijkdom een dieptepunt zoals we sinds de grote depressie van de jaren dertig niet meer hebben meegemaakt.

Je kan echter ook een andere, zeg maar sociale invalshoek nemen. Hoe staat het met de slachtoffers van de crisis? En met slachtoffers bedoelen we dan niet de bezitters van aandelen die door faillissementen of beurspeculaties hun banktegoeden fors zagen verminderen. Wat op enkele uitzonderingen na helemaal niet betekent dat zij daardoor tot de bedelstaf werden veroordeeld. Neen, we bedoelen dan de echte slachtoffers: zij die hun werk verloren en daardoor hun inkomsten om van te leven en die daardoor hun huis niet meer konden afbetalen en andere schulden en die daardoor echt in de armoede terecht kwamen of zich voortdurend op de rand daarvan gingen bewegen. En als je die invalshoek kiest, en dat is een maatschappelijke keuze, dan zie je dat die 'huidige' crisis een onderdeel is van een veel oudere crisis die sinds het midden van de jaren zeventig aan de gang is. Enkele cijfers om dat te illustreren. Na de bijzonder 'creatieve destructie' van de materiële rijkdom van grote delen van onze planeet tijdens de Tweede Wereldoorlog, kenden we sinds 1945 een lange periode van economische groei. Ook de werknemers kregen hun deel met sterk stijgende lonen en steeds betere sociale uitkeringen. Hiermee werd de basis gelegd voor onze huidige consumptiemaatschappij vanaf de jaren zestig. Niet toevallig kenden we, in die naoorlogse periode van 1945 tot 1975, een relatieve lage werkloosheid met een jaarlijks gemiddelde van nooit hoger dan 100.000 werklozen.

En toen kwam de crisis: de VS-nederlaag in de Vietnamoorlog, de loskoppeling van de dollar van het goud, de eerste 'oliecrisis' en de eerste periode van overproductie sinds WO II. Op enkele jaren tijd vervijfvoudigde de werkloosheid in ons land. Maar terwijl vanaf de jaren tachtig de economische groei hernam, bleef de werkloosheid sindsdien op dit voorheen ongekend hoge niveau. Tussen 1980 en 2010 daalde de werkloosheid op jaarbasis gemiddeld nooit meer onder de 500.000. En voor de laatste 15 jaar mag je daar eigenlijk nog eens 200.000 eenheden bijtellen. Die 200.000 dat is de optelsom van de categorie 'oudere werklozen' en de bruggepensioneerden. Die twee groepen bestonden niet voor 1975 en in termen van voor 1975 zijn dat dus 'gewone' werklozen. Vanuit deze invalshoek vormt de 'huidige' crisis niet meer dan een scherpe uitschieter met een toename van 100.000 werklozen over

een periode van nauwelijks drie jaren (2009 tot 2011).

Er valt dus over die ‘ huidige ’ crisis wel meer te zeggen dan alleen maar een aantal concrete feiten vast te stellen die slechts gedeeltelijk tijdsgebonden zijn. Achter de crisis spelen ook steeds terugkerende mechanismen. En het is niet eenvoudig om daar goed zicht op te krijgen zonder een hele cursus economie door te moeten nemen. Een toegankelijke en verhelderende benadering vonden we in een interview dat op 4 en 11 februari 2010 verscheen in het weekblad *Solidair* van de Partij Van De Arbeid. Het betreft een lang interview met Jo Cottenier, hoofd van de studiedienst van die linkse partij. Uiteraard vertoont dit interview de kenmerken van zijn oorsprong, zijnde de Partij Van De Arbeid, en de overname van dit interview betekent dus geenszins dat wij ons zouden vereenzelvigen met het programma van deze partij.

Jo Cottenier (foto *Solidair*)

“ Gezinnen moeten crisis betalen ” (De Tijd 23 juni 2010)

Het interview met Cottenier dateert van begin februari. Maar het is opvallend hoe de ontwikkeling van de crisis zich sindsdien heeft voortgezet in de richting die in het interview wordt aangeduid. Op de eerste plaats is er de diepe crisis waarin Griekenland terecht is gekomen en aansluitend bijna de hele Europese Unie. Het gevolg daarvan is dat alle Europese landen draconische besparingsmaatregelen hebben aangekondigd voor de komende jaren. En het zal zijn zoals De Tijd op 23 juni op haar voorpagina kopte: “ *Gezinnen moeten crisis betalen* ”. Nochtans weet iedereen heel goed wie de ware schuldigen zijn. In zijn *Rerum Novarum*-speech op 12 mei had ACW-voorzitter Jan Renders het over “ de jakhalzen van de financiële markten die schaamteloos speculeren om hun zakken te vullen en zo de samenleving in chaos brengen en destabiliseren ”. En ACV-voorzitter Luc Cortebeek had het in zijn speech over “ de schurken van de financiële markten [die] ... aan de leiband moeten. Maar wat is van al die fraaie voornemens vandaag al gerealiseerd? Werd diegenen die ons in deze financiële *mess* hebben gestort, al een strobreed in de weg gelegd? Ja, er is een verschilpunt. Vandaag gaan ze niet meer individuele bedrijven te lijf, maar hele landen. Met de snelheid van het licht werden wereldwijd kapitalen gemobiliseerd om te speculeren tegen één land. Griekenland heeft het mogen ervaren. En vervolgens sloeg het over, geheel volgens de verwachtingen, op Spanje en Portugal. Met in de cockpit nog krak dezelfde ratingbureaus als degene die ons indertijd in deze crisis meesleurden. Dat mag maar zijn gang blijven gaan. Omdat de lobbyisten van de financiële speculanten er ook alles aan doen om te vertragen en te blokkeren. En tegenover de “ *yes we can* ” de “ *no we don ’t want* ” plaatsen. Die waanzin moet stoppen. ”

Over hoe die waanzin kan gestopt worden vernemen we spijtig genoeg veel te weinig. En ondertussen worden de besparingstreinen ook in ons land op de sporen gezet. Als vakbonden en sociale organisaties het ernstig menen met hun slogan “ De werknemers zijn niet de schuld van deze crisis. Zij zullen er ook niet voor betalen ”, dan mogen we ons niet enkel aan een bijzonder hete herfst verwachten maar aan vele harde jaren van verzet tegen de komende besparingen en nieuwe belastingen die voor het grootste deel aan de werknemers en hun gezinnen zullen worden opgelegd.

Jozef Mampuyys

“ De crisis is een goede zaak (voor wie dweept met de markt) ”

Interview met Jo Cottenier

Staking AB-InBev (jan. 2010)

Arbeiders en bedienden dumpen: het lijkt in deze tijden wel het motto van het patronaat?

Jo Cottenier: Ja, tijdens het eerste jaar van de crisis maakten veel bedrijven gebruik van de economische werkloosheid. Nu herstructureren ze en danken ze af om hun winsten herstellen. De sterksten zoals AB InBev, DHL, Janssens Pharmaceutica of Hewlett Packard rationaliseren nu al om na de crisis sterker te staan. Voor wie dweept met de vrije markt is de crisis een goede zaak want de kapitalisten vernietigen de overvloedige productiekrachten. Ze sluiten bedrijven. “Creatieve destructie” noemen ze dat. De zwaksten gaan eruit en de sterksten versterken zich. De grootste schuldigen voor de overproductie komen er het sterkst uit en de cyclus kan herbeginnen.

Waarom zetten winstgevende bedrijven personeel aan de deur?

J.C.: Een kapitalist zul je nooit horen zeggen: “Ik heb genoeg winst”. Wanneer de economie herstelt, wil hij op de eerste rij staan met een nog productiever productieapparaat. Want iedere kapitalist denkt: “Als ik het niet doe dan ben ik de klos, want dan doet de concurrentie het wel”. De meest voor de hand liggende manier om de winstvoet op te drijven is dezelfde omzet draaien met nog minder volk.

Maar in verlieslatende bedrijven of in sectoren op hun retour zoals de auto-industrie zijn herstructureringen wel aan de orde?

J.C.: Dat bepaalde sectoren een andere richting moeten uitslaan is evident. De PVDA wil bijvoorbeeld dat openbaar transport voorrang krijgt op privévervoer. Of dat vervuilende industrieën plaats maken voor duurzame productie. Dat veronderstelt een heroriëntering van investeringen.

Maar dat is geen reden om die herstructureringen aan de privé over te laten. Vele tientallen jaren stapelden patronen de winsten op. Maar als het fout loopt, knippen ze er tussenuit en staan de arbeiders en bedienden op straat. Dat gebeurt nu op grote schaal. Hoeveel families zijn er schandalig rijk geworden door de huidige verlieslatende bedrijven? Zijn de eigenaars van Opel te beklagen? Het is volledig terecht dat de getroffen arbeiders en bedienden voor hun job vechten, ook in verlieslatende bedrijven. Zij hebben geen schuld aan de crisis. Laat de echte schuldigen niet ontsnappen: dát zou het motto moeten zijn.

Waarom zou de overheid een verlieslatend bedrijf als Opel moeten ondersteunen? Is dat geen pleister op een houten been?

J.C.: Als de Vlaamse overheid dan toch 500 miljoen euro veil heeft voor Opel Antwerpen, kan ze beter zelf beslissen over de besteding van die centen. Een performant bedrijf als Opel Antwerpen sluiten is een waanzinnige verspilling, maar Opel geld cadeau doen is dat evenzeer. De meest evidente oplossing voor Opel is een nationalisatie van de Europese Opelgroep. Een gigantische omschakeling naar een duurzame economie wordt met de dag dringender: collectief vervoer, zuinige en elektrische wagens, slimme netwerken. De privé kan dat niet. Enkel een verdeling van de nodige productiequota voor auto's over de verschillende productiesites in Europa biedt garantie op een duurzame toekomst.

Allemaal goed en wel, maar van de overheid wordt toch vaak gezegd dat ze een inefficiënte ondernemer is?

J.C.: Daar is geen enkel bewijs voor. Renault was roeger toch een goed draaiend overheidsbedrijf? De vroegere ASLK toch een goed werkende bank? Ze realiseerde een voldoende winst van 3 à 4 %. Bovendien stonden haar activiteiten in dienst van de samenleving: een

kosteloze rekening voor iedereen, goedkope leningen, sociale woningbouw...

Toen de ASLK werd geprivatiseerd, zei huidig Europees president Van Rompuy dat er niks zou veranderen, noch voor de spaarders noch voor de privé. We hebben gezien waartoe die privatisering heeft geleid.

Vanwaar dan die hardnekkige mythe?

J.C.: De mythe van de inefficiënte overheid dient om de privé naar de mond te praten. Het is een constante in de kapitalistische geschiedenis. Als de privé de middelen niet wil of kan opbrengen voor een economische activiteit omdat die bijvoorbeeld -nog- niet rendabel is, is het de staat die efficiënt onderneemt. Zo ging dat in de mobiliteitssector, in de energiesector, in de banksector... Eens het spel goed draait, neemt de privé het boeltje over en boekt ze gigantische winsten. En als het kapitaal het verknoeit dan moet de staat weer redding brengen.

Je ziet bijvoorbeeld ook in periodes van oorlog dat de staat veel rationeler de inzet van alle middelen organiseert. Ook de grote doorbraken in technologisch onderzoek en de industriële toepassing ervan kwamen er steeds dankzij de overheid. Daarom is de PVDA voor een meer sociale, collectieve economie waarbij de strategische sectoren in handen van de staat zijn.

De patroons wijzen met de vinger in de richting van de loonkosten. "Als de loonkosten verder stijgen, krijg je nog meer Opels", zei Pieter Timmermans van de patroonsorganisatie VBO bij de voorstelling van hun campagne "Laat ons ondernemen". Zonder verkoop, geen productie. En zonder productie, geen werk. Of in de woorden van de patroons: "Wij zetten werkkraft om in koopkracht."

J.C.: Dat is pas de wereld op zijn kop! Niet de lonen zijn de oorzaak van de crisis maar de ongebreidelde winstzucht van het kapitaal. De patroons zetten de werkkraft vooral om in winst.

Nochtans, zegt VBO-baas Thomas Leysen, heeft België nu al een loonhandicap van 11 % tegenover zijn buurlanden. Klopt het dan niet dat bedrijven goedkoper moeten produceren dan de concurrentie om hun producten te kunnen verkopen?

J.C.: Dat cijfer over de loonhandicap klopt van geen kanten, daar hebben de vakbonden vorige week al op gereageerd. Bovendien is er vooral een probleem van koopkracht. De producten vinden geen afzet, omdat het kapitaal een steeds groter deel van het nationaal product naar zich toe haalt ten koste van de werkende bevolking. En als de crisis van overproductie toeslaat, kennen de patroons maar één slogan: de loonkost moet omlaag.

Die overproductie vinden ze blijkbaar geen probleem. Baggeraar Jan De Nul, een van de rijkste mensen van België, laat in volle crisis zelfs schepen bouwen: hij gaat voor een bezit van 40 % van alle schepen in de baggersector om zo wereldleider te worden. Tegelijkertijd zegt hij: "De overcapaciteit is mijn zorg niet, want de brokken zullen bij mijn concurrenten vallen." Staalreuzen als ArcelorMittal redeneren op dezelfde manier. Zo werkt het kapitalisme. De ene zijn dood is de andere zijn brood. Hyena's onder mekaar. En in periodes van crisis vallen de grootste brokken te verdelen, want dan speelt nog meer dan anders de wet van de sterkste. De koers om markten te veroveren is nu een strijd geworden om concurrenten op te eten.

Dat belooft voor bij de onderhandelingen over het interprofessioneel akkoord in het najaar.

J.C.: Inderdaad. De werkloosheid verhoogt, waardoor de druk op de lonen verder toeneemt. Het VBO stelt zich nu al frontaal op om elke looneis af te wimpelen en te bestempelen als economisch niet haalbaar. De crisis van de jaren '30 toont nochtans dat loonsverlagingen de economie nog verder kelderen. Momenteel is er nog geen sprake van de brutale loonsverlagingen zoals in de jaren '30. Maar de patroons gebruiken andere trucs.

Thomas Leysen

Zoals?

J.C.: Ze snoeien in de extralegale voordelen. Ze sjoemelen met de paritaire comités, zoals bleek uit de strijd rond de Carrefour in Brugge (Carrefour wou de werknemers in de nieuwe vestiging van Brugge minder betalen dan in andere vestigingen, nvdr). Momenteel vallen veel werknemers in lagere categorieën van cao's door verschuivingen van paritair comité. Ook de vervanging van stabiele arbeidskrachten door interims en van statutairen door contractuelen in de openbare sector, komt neer op loonsdalingen en dalingen van sociale voorzieningen. Dat snijdt in de koopkracht. Daardoor zal het zeer lang duren voordat die opnieuw een motor van herstel kan worden. Met hun politiek bereiken de patroons net het omgekeerde van wat ze beweren na te streven. Maar daar liggen ze niet van wakker, het gaat hen om het herstel van hun winsten.

Met die klemtoon op het beheersen van de loonkosten blijft de concurrentiepositie van de bedrijven het debat rond ons economisch beleid domineren. Waarom wordt die niet ter discussie gesteld?

J.C.: Omdat je dan ook het kapitalisme ter discussie stelt. Als je zweert bij de dogma's van de vrije markt dan is de competitiviteit van de ondernemingen de maat der dingen. Het is de heersende logica van al de klassieke partijen, van de nationale staten, van de centrale banken, van het kapitalisme *tout court*.

Het kapitalisme genereert sowieso crisissen. Voor het kapitaal is er dan geen andere uitweg dan het verder verhogen van de uitbuiting en het verder uitbreiden van zijn invloedssfeer. Concreet betekent dat: lonen drukken, arbeiders harder en langer doen werken, nieuwe sectoren ontwikkelen, nieuwe gebieden veroveren, goedkoper produceren in derdewereldlanden... Nog meer dan anders geeft dat in crisisperiodes spanningen op wereldvlak.

Zonder maatregelen voor de concurrentiepositie dreigt België in de komende jaren "Griekenland aan de Noordzee" te worden, verklaarde VBO-voorzitter Thomas Leysen bij de voorstelling van de patroonscampagne "Laat ons Ondernemen!" Wat bedoelt hij daarmee?

J.C.: Griekenland heeft een zwakke economie en kampt met een begrotingstekort van 12 % van het bruto binnenlands product. De financiële markten laten het land nu in de steek. Alle beleggers dumpen hun Griekse obligaties (1) waardoor Griekenland nog zwaarder in moeilijkheden komt. De Griekse staat betaalt nu al 3,5 % méér intrest op haar leningen dan de Duitse. De Europese Centrale Bank onderzoekt zelfs al wat er gebeurt als Griekenland de eurozone moet verlaten.

Voor de patroons is dit een buitenkans om te dreigen met rampscenario's en de situatie in hun eigen voordeel te keren. "Griekenland aan de Noordzee" is een schot voor de boeg van de regering om haast te maken met besparingen, de pensioenhervorming en het onderdruk zetten van de lonen. Voor de patroons is er maar één remedie: de staat afslanken en er tegelijk toch zoveel mogelijk cadeaus uit proberen graaien.

John Maynard Keynes

In de crisis van de jaren '30 schreef econoom Keynes voor dat de staat de economie moet stimuleren door overheidsinvesteringen. Waarom maken de staten daar geen werk van?

J.C.: Je moet geld hebben, hé. Volgens Keynes zouden de staten nu inderdaad grote werken moeten uitvoeren om de vraag op te krikken. Maar de staten hebben kolossaal veel geld uitgegeven om de banken te redden, zowat 2.000 miljard dollar op wereldvlak. En dat geld vloeit op termijn maar deels terug naar de staat. De staten betalen ook interesten op de leningen die ze aangingen om de banken te redden.

Bovendien dalen de inkomsten uit belastingen en stijgen de uitgaven door de werkloosheid. De begrotingstekorten lopen daardoor hoog op in heel de kapitalistische wereld: 10 % van het

bbp in de VS, 6 % in België, meer dan 10 % in Groot-Brittannië, Griekenland, Ierland en IJsland. In feite vertaalt de financiële en de economische crisis zich nu in een crisis van de staatsbegrotingen.

Het Wereld Economisch Forum van Davos noemt de belabberde situatie van de staatsfinanciën het grootste risico voor 2010. Alle regeringen willen besparen en snoeien. Maar eigenlijk moeten ze de economie aanwakkeren in plaats van de koopkracht nog verder uit te hollen.

Het systeem rijdt zich vast langs alle kanten. En directe oplossingen liggen niet voor het grijpen. De staten hebben nog minder manoeuvreerruimte voor een Keynesiaanse politiek dan in de jaren '30. Al hun kruit is reeds verschoten.

Is het nu de bevolking die het gat in de begroting zal dichtrijden?

J.C.: Zo ziet het ernaar uit. De werkende bevolking levert al twintig jaar in en slikte het ene besparingsplan na het andere om de normen van Maastricht te halen. Op enkele maanden tijd is al die inlevering verkwanseld en piekt de overheidsschuld weer boven de 100 % van het bruto binnenlands product. De Europese Commissie wil dat België al tegen eind 2012 zijn begrotingstekort tot 3 % reduceert, goed voor een besparing van liefst 9 miljard euro. We mogen dus weer besparingen verwachten in de openbare diensten, in de pensioenen, in de ziekteverzekering, in onderwijs... Maar de politiek kan natuurlijk ook andere keuzes maken. In plaats van het geld te zoeken bij de belastingbetaler en de werkende mensen kan ze paal en perk stellen aan de onverantwoorde belastingverminderingen voor banken en bedrijven. De notionele intresten moeten eraan en de werkelijke belastingvoet op winsten moet algemeen toegepast worden. Ook de strijd tegen de fiscale fraude kan zeker helpen om het begrotingsgat dicht te dichtten.

Eind 2008 dachten velen dat de huidige crisis vergelijkbaar is met die van de jaren '30. Sinds kort spreekt men van "een pril economisch herstel". En vandaag hebben economen het over een "dubbele dip": een nieuwe recessie door de schuldenlast van de staten. Is iedereen het noorden kwijt?

J.C.: Het kapitalisme is het noorden kwijt. In september 2008 barstte de bank- en kredietcrisis los en stond letterlijk het hele financiële systeem op ineensorten. Dat is meer dan waarschijnlijk zoals in 1929 het startschot van een diepe en lange crisis in de reële economie. Economen en politici kondigden eind 2009 het economisch herstel aan, we zegden toen al dat dit wel eens van korte duur zou kunnen zijn. En dat wordt nu duidelijk. De staat genas de financiële sector, maar is nu zelf grondig ziek.

De financiële markten begonnen een regelrechte speculatiegolf tegen enkele staten zoals Griekenland, Spanje en Portugal om hen tot verregaande begrotingsinspanningen te dwingen. De Europese Unie eist ook besparingen om de euro te redden, maar een grote besparingsgolf hypothekeert op haar beurt het zeer broze herstel. En dan krijgen we wellicht een tweede krimp, de gevreesde 'double dip'.

Waarom volgde op die financiële crisis een economische crisis?

J.C.: Eigenlijk is het andersom.

Hoezo? De economische crisis brak toch pas uit na de val van enkele banken in de Verenigde Staten met een financiële crisis tot gevolg die overwaarde naar Europa?

J.C.: De oorzaak moeten we zoeken in de productiesfeer. Aan de basis van elke crisis ligt een probleem van overproductie. De drijvende kracht in het kapitalisme is marktaandelen van concurrenten inpalmten door goedkoper te produceren. Dat kan alleen door de loonkosten te drukken of door met minder arbeidskrachten/meer machines productiever te produceren. Onvermijdelijk snijdt men dan in de koopkracht. Zo ontstaat een tegenstelling tussen een stijgen-

de productiecapaciteit en een dalende koopkracht op wereldvlak. Men creëert overproductie. Een tijdlang kunnen krediet en speculatie een kunstmatige vraag creëren en de crisis in de productiesfeer wegmoffelen. Maar als de kloof tussen droom en werkelijkheid te groot wordt, spatten de financiële bubbels uit elkaar. Zij die beweren dat het alleen over een financiële crisis gaat, gaan niet naar de kern. Als je het op een iets langere termijn bekijkt, sluiten we nu een lange periode af, waarin er eigenlijk al overcapaciteit en overproductie was sinds de economische crisis van de jaren 1970. En dus begint het kapitaal nu een grote 'zuiveringsperiode' met massale vernietiging van capaciteit.

Vanaf eind 2009 leek het alsof de economie uit het dal kroop. De economische groei werd zelfs opnieuw positief.

J.C.: Er wordt veel kabaal verkocht over de heropleving maar dat is voornamelijk peptalk, bedoeld om het vertrouwen te herstellen en de portemonnees open te krijgen.

Er kwam wel een licht herstel door de relanceplannen. Over de hele wereld pompten regeringen geld in de economie om de vraag aan te wakkeren: 800 miljard in de VS, 500 miljard in China, 200 miljard in de Europese Unie. Het Duitse schrootplan (2) bijvoorbeeld pepte de vraag naar auto's op. Maar veel van die plannen lopen nu ten einde. Een andere factor in dat lichte herstel waren de aanvullingen van voorraden in bedrijven na een jaar afbouw ervan. Maar dat is geen echte heropleving. Die moet komen van een werkelijke toename van de vraag naar goederen en diensten. En die is er niet. De werkloosheid neemt zeer snel toe en de koopkracht daalt. De achterstallige betalingen nemen toe. De mensen zijn onzeker over de toekomst en sparen.

Wat maakt deze crisis zo uitzonderlijk?

J.C.: Het kapitalisme loopt gewoon langs alle kanten vast en vindt niet direct een uitweg. In geen enkele sector ligt een werkelijk herstel van de vraag in het verschiet.

De industriële sector zit in het slop: geen nieuwe investeringen, wel herstructureringen en afankeringen, waardoor de koopkracht van de bevolking verder daalt. Een tijdlang is de crisis opgevangen met de zalf van de economische werkloosheid, maar nu zitten we echt in de snijfase.

Over heel de wereld zie je dat de grote monopolies de crisis gebruiken om te 'saneren'. Het overvloedige moet verdwijnen zodat opnieuw een afgeslankt maar winstgevend apparaat aan de start komt. De ontslagen vallen niet alleen in verlieslatende bedrijven, maar ook in winstgevende, zoals AB InBev, of zoals DHL op de luchthaven. Er zijn veel faillissementen en overnames, de zwaksten vallen uit de boot en de sterksten versterken zich nog meer.

De kredietsector likt zijn wonden en wil vooral zijn winsten opkrikken. Ook bedreigen de moeilijkheden van een deel van de industrie op hun beurt de banken omdat failliete bedrijven hun schulden aan die banken niet terugbetalen. Bankieren zijn daarom zeer zuinig met krediet aan de industrie. En door de schuldenlast van de regeringen moeten we uit die hoek ook niet veel verlossing verwachten.

Het kapitalisme zoekt nieuwe afzetmarkten om opnieuw te groeien. Kan de groene economie niet die motor worden voor een werkelijk herstel van de vraag?

J.C.: Dat is zowat de deus ex machina tegenwoordig: de groene economie als oplossing voor de ecologische en economische crisis. Zowat alle politieke partijen en ook internationale instellingen als de Verenigde Naties dwepen met de Green Deal: het kapitaal een duwtje geven om duurzaam en groen te produceren en in een klap heeft de economie ook een nieuwe locomotief gevonden. Maar zo simpel is dat natuurlijk niet.

Waarom niet?

J.C.: Niemand ontkent dat de omschakeling naar een duurzame en koolstofarme economie een geweldige omwenteling inhoudt van de productiewijze. Om de CO₂-uitstoot te reduceren met 30 à 40% tegen 2020 en met 95 % tegen 2050 is een gigantische heroriëntatie van de economie nodig. Dat biedt perspectieven voor een economische relance, maar we moeten die ook niet overdrijven.

Tot hertoe is de tewerkstelling in de groene industrie vrij beperkt. De eco-industrie en -diensten zijn goed voor slechts 2,2 % van het bbp van de 25 landen van de Europese Unie. Groene jobs zijn vaak ook niet meer dan vervanging van jobs die verloren gaan in andere sectoren. De Europese vakbond maakte een studie die met die realiteit rekening houdt en voorspelt op die basis een groei van de tewerkstelling door de eco-industrie van 1 à 2 %.

Levert het ecologisch iets op?

J.C.: Of het nu om speelgoed, shampoo of zonnepanelen gaat: wat en hoe de kapitalist produceert, hangt af van de winstmogelijkheden. De kapitalist ligt niet wakker van de klimaatproblemen in de toekomst, maar van de winst vandaag. Natuurlijk zijn er die beseffen dat, als ze vandaag risico nemen, ze morgen misschien de markt voor zich hebben. Zo zie je een zekere kapitaalrush naar de 'niches' van het groene kapitalisme: de windmolens, de zonnecellen, de elektrische wagen, de instrumenten voor energiebesparing... Maar ecologisch blijft het ver beneden de mogelijkheden en de noden, want de winstjacht is soms een stimulans, maar vaak ook een rem. De technologische uitvindingen zijn in handen van privémonopolies en patenten worden verborgen voor de concurrenten. Ze worden de problemen niet globaal en efficiënt aangepakt.

Als het kapitaal uitkijkt naar andere energiebronnen dan kiest het niet voor de meest milieuvriendelijke maar voor de meest rendabele. Vandaag zijn erg vervuilende kolencentrales weer 'in', met de belofte dat de CO₂ onder de grond zal opgeslagen worden. Ander voorbeeld is de ontginning van enorme velden van teerzand in Canada dat zeer milieuvervuilend is.

De duurzame groene economie is voor het privékapitaal nog altijd zeer risicovol en zonder staatssteun minder rendabel dan de vervuilende economie. Als men alleen op het privékapitaal rekent om de omschakeling te maken, dan zal die omschakeling maar mondjesmaat gebeuren.

Moet de overheid dan niet dringend de groene economie aanmoedigen?

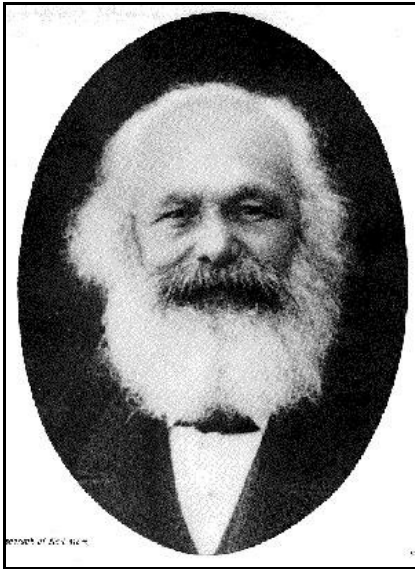
J.C.: Dat is wat over heel de wereld de overheden proberen. De strategie 2020 van de Europese Unie en ook de plannen van de federale en regionale regeringen in België besteden daar aandacht aan. Zo zullen onder dreiging van klimaatrampen grote sommen belastinggeld naar het privékapitaal versluisd worden. Een totaal verkeerde aanpak, want de CO₂-uitstoot is bij uitstek een probleem dat een globale en geplande aanpak vergt en dus niet moet geregeerd worden door de wetten van markt en winst.

Volgens de Verenigde Naties vind je de meest coherente aanpak van de milieuproblemen in China. De greep van de socialistische staat op de groene investeringen is daar niet vreemd aan. Terwijl hier het kapitaal bijna alleen beslist over de investeringen. Vele bedrijven doen pas iets groens als het geld oplevert en als ze zin hebben. Dat doen ze dan ook nog eens naast mekaar in plaats van met mekaar. Van samenhang kun je moeilijk spreken.

Milieu en werkgelegenheid gaan niet altijd hand in hand. Zijn strengere milieunormen geen gevaar voor de petrochemische sector in Vlaanderen en de staalsector in Wallonië?

J.C.: Tijdens de top in Kopenhagen verscheen een manifest van de Vlaamse petrochemische sectorbazen waarin staat dat strenge normen een ravage betekenen voor de chemie, voor de haven en de Vlaamse economie. Die lobbyen natuurlijk om de uitstootnormen zo laag mogelijk te houden en de regeling zo soepel mogelijk. Vaak schermen die dan met de werkgele-

(1) Een **obligatie** is een verhandelbaar schuldbewijs voor een lening die door een overheid, een onderneming of een instelling is aangegaan. Als een bedrijf geld nodig heeft kan het door het uitgeven van een obligatielening aan de financiering komen. De koper van de obligatie ontvangt van de uitgever rentevergoeding. (Wikipedia).

(2) Wie een nieuwe wagen kocht en zijn 'oude' inleverde kreeg daar nog een fiks bedrag of 'schrootpremie' voor.

(3) De waarde van de dollar is niet erg standvastig maar gaat op en neer. Dat heeft een grote invloed op de internationale handel die nog voor een groot deel in dollars gebeurt.

genheid.

Maar de twee kunnen wél samengaan. Een koolstofarme economie is technologisch perfect mogelijk. Dat is geen technisch maar een maatschappelijk probleem. Als je de omschakeling aan de privé overlaat gaat dat gepaard met afdankingen, sluitingen en delokalisaties naar gebieden waar de bedrijven wel nog kunnen vervuilen.

Met een staatsgeleide aanpak zou elke sector wel de nodige bijdrage leveren. Zo kan men geleidelijk evolueren naar een duurzame economie. Maar dan moet er wel gepland worden en geïnvesteerd worden in openbare ondernemingen in de eco- en energiesector. In de plaats daarvan denkt men het ei van Columbus te hebben ontdekt: de handel in CO₂.

Ook voor het klimaatprobleem ziet men de markt als dé oplossing?

J.C.: Die handel in uitstootrechten is het ultieme bewijs dat men ook het klimaatprobleem in handen van de markt geeft. Hoe werkt het? De staten krijgen uitstootrechten die ze verdelen onder hun meest vervuilende industrieën. Een staalbedrijf dat meer uitstoot dan waar het recht op heeft, kan dan twee dingen doen: saneren of uitstootrechten kopen van bedrijven die onder hun uitstootnorm zitten. Zo ontstaat een markt van CO₂-uitstootrechten, waarvan de prijs wordt bepaald door vraag en aanbod op de markt. Momenteel is die prijs zeer laag, omdat de crisis en de lagere productie een overschot aan rechten op de markt creëert. Zwaar vervuilende industrieën geraken zo goedkoop aan rechten en kunnen rustig verder CO₂ spuien. Emissiehandel remt een planmatige vermindering van de uitstoot af. De handel verplaatst ook het probleem, want er is ook een emissiehandel met de ontwikkelingslanden. Men mag de uitstoot ginder helpen beperken -wat minder kost- en in ruil krijgt men uitstootrechten. Dan heb ik het nog niet over de perverse fenomenen eigen aan vele markten. En dat allemaal op de kap van een bijzonder ernstig maatschappelijk probleem: de klimaatopwarming.

Welke perverse fenomenen?

J.C.: Speculatie bijvoorbeeld. De handel van koolstofcertificaten wordt een nieuwe financiële markt. Koolstofcertificaten zijn als aandelen waarmee gespeculeerd kan worden. Sommigen zeggen nu al dat het de nieuwe zeepbel wordt, dat de koolstofcertificaten de nieuwe rommelkredieten zijn. De koolstofmarkt bedroeg 125 miljard dollar in 2008 maar zou volgens voorspellingen tot 3.000 miljard dollar oplopen in 2020.

Volgens Marx zou het kapitalisme aan zijn interne tegenstellingen ten onder gaan. Zijn al die crisissen een teken aan de wand?

J.C.: Het kapitalisme stort wel niet spontaan in mekaar, hé. De crisis zal zware sporen laten en we staan voor een periode van grote onzekerheid, omdat de verschillende crisissen mekaar versterken: de financiële, de economische, de klimaatcrisis, de energiecrisis, de demografische. Het is niet omdat het crisis is dat er geen periodes van herstel meer komen. Het kapitalisme zoekt steeds uitwegen, zelfs als daar oorlogen voor nodig zijn. De krachtsverhoudingen in de wereld zijn veranderd. De suprematie van de VS is aangetast, de dollar zwalpt (3) en er is een herverdeling van de macht op wereldvlak. Dat zagen we ook duidelijk op de top in Kopenhagen waar China, Latijns-Amerika en Afrika van zich afbeten en zich niet schikten naar de agenda van het Westen. De evolutie van die verandering bepaalt ook mee de toekomst van de crisis. En weliswaar bepaalt natuurlijk de sterkte van de werkende mensen de toekomst van dit systeem. Hoopgevend in die zin is dat het bewustzijn groeit dat dit systeem moet verdwijnen en plaatsmaken voor een geplande economie. Want hoe men het ook draait of keert, we zien nu duidelijk de ravages van de winstjacht, die de kern is van het kapitalisme.

Ruben Ramboer en Thomas Blommaert

Speculeren?

In algemene zin betekent speculeren met (liefst heel veel) geld investeren in de financiële markten (geld- en aandelenbeurzen) met als doel op korte termijn winst te boeken op de transacties (uitgevoerde handelingen). Dat speculeren kan op veel verschillende manieren gebeuren. Een eenvoudige vorm is het speculeren op wisselkoersen. Je koopt met (al dan niet geleende) dollars euro's. Je wacht een tijdje tot de waarde van de euro tegenover de dollar gestegen is en dan verkoop je je euro's weer voor dollars waardoor je meer dollars in je bezit krijgt. Overigens kan de speculant er zelf voor zorgen dat die euro stijgt door bv met geleend geld veel euro's te kopen. Door een stijging van de vraag naar euro's stijgt de waarde ervan. Eens dat gebeurd is verkoop je die euro's weer en wat overblijft na terugbetaling van het geleende geld is je (speculatie)winst.

Maar er zijn natuurlijk veel meer andere ingewikkelde vormen van speculeren. In zekere zin geldt hoe ingewikkelder de speculatie hoe groter de mogelijke winsten. Bekijken we eens hoe dat voor Griekenland in zijn werk is gegaan. Een hefboomfonds (een instelling met veel – ook geleend – geld met de bedoeling te speculeren) sluit een zogenaamde *future* af. Dat is een overeenkomst met een tegenpartij om op een afgesproken datum in de toekomst een Griekse staatsobligatie te verkopen aan een afgesproken prijs, bv. 90 euro. Daarvoor hoeft het hefboomfonds op het ogenblik van de afsluiting van de *future* die obligaties zelf niet in bezit te hebben. Het moet hopen of er zelf voor zorgen dat ze de obligatie die ze belooft heeft te verkopen zelf kan aankopen aan een prijs die lager is dan de afgesproken prijs van de *future* tegen de afgesproken datum waarop de obligaties moeten verkocht worden. Om dat te bereiken gaat het hefboomfonds massaal *credit default swaps* (CDS) op Griekse staatsobligaties kopen. Een CDS is een soort verzekeringscontract dat een koper indekt tegen het mogelijk onvermogen van de eigenaar, hier de Griekse overheid, om haar obligaties op einddatum terug te betalen. Door een massaal georkestreerde aankoop van CDS wordt de indruk gewekt dat de Griekse overheid niet aan zijn terugbetalingsverplichtingen zal kunnen voldoen. De bezitters van Griekse staatsobligaties krijgen schrik dat ze niet meer zullen uitbetaald worden en beginnen massaal hun obligaties te verkopen. Gezien het overaanbod op de financiële markten gaat de prijs van deze obligaties beginnen dalen, zeggen we tot 80 euro. Op dat ogenblik koopt het hefboomfonds de obligaties aan 80 euro en verkoopt ze op het afgesproken moment aan de tegenpartij tegen de afgesproken prijs van 90 euro. De winst is 10 euro per obligatie eventueel verminderd met de intrest op het geld dat men geleend heeft om de obligaties te kopen en te verkopen. De operatie van het hefboomfonds heeft dus een soort kunstmatige crisis gecreëerd waardoor de financiële kredietwaardigheid van de Griekse overheid is gedaald. Als gevolg daarvan zal de Griekse overheid wanneer zij op een of andere manier geld wil bijeenkrijgen, bv door het uitgeven van obligaties, daarop een hogere rente moeten geven om die obligaties verkocht of 'geplaatst' te krijgen. Op die manier kunnen dezelfde hefboomfondsen nog eens winst boeken.

Verlossing uit de slavernij

Bedenkingen over en naar aanleiding van een boek

De Nederlandse theoloog Dick Boer heeft een zeer goed boek geschreven. Het heet Verlossing uit de slavernij. Bijbelse theologie in dienst van de bevrijding. Het is een 'must' voor allen die met een bevrijdende, contextuele en actualiserende lezing van bijbel bezig zijn. De auteur slaagt erin om meer dan een samenvatting te geven van de leesweg die door velen in de loop van de voorbije decennia is afgelegd. Deze afgelegde en steeds opnieuw af te leggen leesweg kan op twee manieren geduid worden. Een negatieve weg: afscheid nemen van heel wat gebaande kerkelijke wegen die de bijbel laz en nog steeds lezen als een vroom en louter religieus geschrift voor de ziel, dat voorbijgaat aan de steeds wisselende economische, sociale en politieke werkelijkheid. Een positieve weg, die de lezer uitnodigt en uitdaagt om de radicale aardsheid van de bijbelse geschriften te onderkennen en van daaruit de Messias Jezus en zijn bevrijdende God te volgen in zijn risicovolle maar solidaire 'neerdaling ter helle'.

Bij de bespreking van dit boek wilde ik ook de mening van een andere lezer betrekken. Zo vroeg ik aan Tony Van Haver hoe hij de lezing van dit boek had ervaren. In een eerste deel geef ik in grote lijnen zijn bedenkingen weer naar aanleiding van zijn lezing van dit boek. In het tweede deel stel ik vragen bij de kerkelijke geloofsbelijdenis vanuit het door Dick Boer aangereikte perspectief van bevrijding uit de slavernij.

Dan roept het boek mij nog vragen op over het 'reëel bestaande Israël' als theologische categorie en de huidige staat Israël als politieke werkelijkheid. Maar die complexe kwestie behandel ik in een apart artikel.

" Laat ik beginnen met een treffend citaat uit dit fantastische boek (p. 82-83):

" Het ontzag dat deze God toekomt is een ontzag waar mensen niet minder van worden. Integendeel, kleine mensen, worden ertoe geroepen het ontzaglijke van wat deze God met hen begonnen is - dat hij hen met sterke hand uit het slavenhuis doet uittrekken - gedurig voor ogen te houden, zich niet meer te laten kisten door alles wat zich verder nog als vreeswekkend aandient. Het is bevrijdend als Israël te horen krijgt:

Vreze voor JHWH is het beginsel van wijsheid, weg tot goed inzicht voor wie daarnaar doen. (Psalm 111,10)

Want verondersteld wordt wat er onmiddellijk aan vooraf gaat:

redding, loskoop
*zond Hij Zijn volk,
sloot voor eeuwig Zijn verbond
te vrezen en heilig is Zijn naam! (Psalm 111,9)*

Dat is het ' beginsel ' dat Israël tot zijn eigen heil te respecteren ('vrezen') heeft. Het is een uittocht die ergens toe leidt, het begin van een lange weg die ook ergens aankomt "

We hebben hier te maken met een boek dat de Exodusgedachte (1) van de basis van het geloof of het vertrouwen in de Ene tot het geheel van ons leven. Het vertrouwen in deze bevrijdende God wordt dan tot een nooit eindigende uitdaging onszelf en anderen te bevrijden tot solidariteit, zodat wij vaardig worden om de heersende machten die uit zijn op verdrukking en eigen belang, te ontmaskeren en te bestrijden. En dat kán in de Geest en het vertrouwen dat de Ene een verbond sloot met Israël. Maar dit verbond staat 'pars pro toto' uiteindelijk voor allen: het particuliere Israël staat dus voor allen, die hiertoe zijn geroepen. Op zich zullen vele lezers dit wellicht niet als volkomen nieuw ervaren of lezen. En gelukkig maar. Maar het is het eigene van dit boek dat deze gedachte onttrokken wordt aan een louter religieuze en moraliserende interpretatie, en opengebroken wordt naar de politieke, sociale en economische context, waarin de exodusgedachte primair thuishoort. Naast de verwachte thema's als ' uittocht ' en ' verbond ' zijn er ook heel lezenswaardige hoofdstukken gewijd aan bijvoorbeeld ' antropologie ', ' het reëel bestaande Israël ', ' Paulus en de gemeente ' en ' de kruisdood van Jezus Messias '.

Essentieel voor dit boek is ook dat er, soms heel uitgesproken, soms op de achtergrond, een marxistische (maatschappij)analyse meespeelt. Deze marxistische maatschappijanalyse is en blijft voor de auteur nog van kracht. Op de achterflap van het boek staat dit krachtig verwoord: " Bijbelse theologie is de poging de taal van de Bijbel te 'actualiseren'... de auteur vindt die taal vooral in die moderne bevrijdingsbeweging die het gewaagd heeft de door de Bevrijder-God begonnen uittocht als menselijk (al te menselijk) voor haar rekening

Dick Boer

te nemen ". En met deze moderne bevrijdingsbeweging bedoelt Dick Boer duidelijk het socialisme.

Het boek stelt iedere lezer voor een confronterende keuze: ofwel kiezen we voor slavernij, onderdanigheid en plooiën we ons naar de eisen, doelstellingen en regels van de heersende moraal; ofwel gaan we daartegen in en zoeken we naar een bevrijding voor allen die op aarde leven. Om deze keuze aan te durven hebben we nood aan bondgenoten. Of we in deze tegendraadse keuze met velen zijn, weten we niet. Wellicht zullen het altijd wel 'a brahamitische' minderheden geweest zijn (zoals Dom Helder Camara ze noemde), maar ze waren er altijd en ze zullen er altijd zijn.

De vraag voor onszelf is: rekenen wij ons erbij en gaan we mee op die weg of capituleren wij.

In zijn hoofdstuk over 'Intocht' commentarieert Boer de Tien Woorden (Ex. 20, 2-17). *Hier is vanaf het eerste tot en met het tiende woord Gods-dienst mensen-dienst*, stelt hij: *"Niet omdat wij op dat idee gekomen zijn - om zo God voor het karretje van onze eigen verlangens te spannen. Het is Gods eigen idee zo en niet anders God te willen zijn: de God van bevrijding, de God, die uit is op een land, waar het Zijn mensen goed zal gaan - omdat het goed georganiseerd is"*. (p. 209)

En hij voegt er op even verder aan toe: *"Het blijft van de Tora uit gezien een visioen, een utopie"* (p.211). Bovendien wijst hij er ons op dat het letterlijk een kwestie van 'geloven' is. Het is totaal zinloos naar bewijzen te zoeken: *"Dat de Tora de weg is die ten leven leidt, kan alleen maar 'geloofd' worden. Door Geloof alleen, sola Fide, worden wij ertoe bewogen Tora ook te doen"* (p.324).

Dit deed mij denken aan Dorothee Sölle waar zij - Paulus citerend - ergens schrijft: *"mijn geloof alleen zal je voldoende zijn"*.

Dick Boer eindigt in zijn laatste hoofdstuk, dat handelt over de kruisdood van Jezus, met een analyse van de tegenstelling "vrijwillige offerdood" of 'voltrokken doodstraf', en hij besluit *"Wat blijft is het beeld van de gekruisigde, die de verzoeking weerstond de solidariteit op te geven en zo de geest gaf"* (p.369).

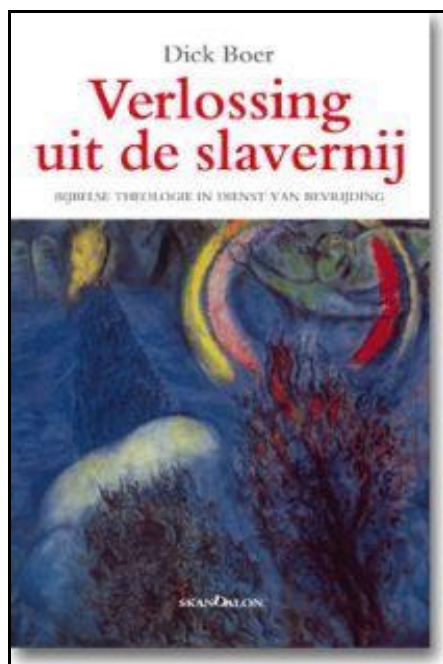
Kortom: het boek heeft mij in ieder geval "een boost" gegeven, ook al is het in zijn essentie niet nieuw voor allen die een beetje deze denkrichting reeds volgden. Maar voor wie deze benadering niet voldoende vertrouwd is, is het een ideale manier om er vertrouwd mee te worden, want het is in een voor een buitenstaander vrij bevattelijke taal geschreven. Nog één opmerking als toemaatje: het is één van de weinige boeken waarin je met plezier ook de voetnoten leest omdat zelfs die voetnoten inhoudelijk interessant zijn. Eigenlijk zou ik - bij wijze van spreken - het hele boek hebben willen onderlijnen."

Tot zover de door mij hier en daar bijgewerkte en aangevulde bespreking door Tony Van Haver.

Hierna en in het volgende artikel wil ik graag nog enkele andere bedenkingen kwijt, die echter niets afdoen van mijn grote waardering voor dit prachtig boek.

De kerkelijke geloofsbelijdenis bevraagd door het perspectief van "bevrijding uit de slavernij"

Het is een merkwaardige en bij nader inzien ook een onthutsende vaststelling dat in de

Dick Boer, *Verlossing uit de slavernij*.
Bijbelse theologie in dienst van
bevrijding, 2009, Skandalon, Vught.
386 pp., €29,50

(1) Een verwijzing naar de exodus of uittocht uit het slavenhuis Egypte die. Deze uittocht staat bijbels gezien symbool voor het wegtrekken uit elke vorm van slavernij wanneer en waar ook. Zo ligt dit verhaal van de Uittocht aan de basis van elke bevrijdende lezing van de bijbel en dus ook van elke bevrijdende theologie.

(2) Het **Concilie van Nicea** in 325 wordt het eerste oecumenisch concilie genoemd. Het werd bijeen geroepen door keizer Constantijn de Grote en was een samenkomst van 318 bisschoppen. Hier werd de officiële leer van de toenmalige Kerk en van de latere Rooms-katholieke, Oosters-orthodoxe en Protestantse Kerken vastgelegd.

(3) Hierbij moet ook opgemerkt worden dat in deze kerkelijke geloofsbelijdenis met geen woord wordt gerept over het bevrijdend openbaar optreden van Jezus van Nazaret, dat in het evangelisch getuigenis juist de meeste plaats inneemt en zonder hetwelk ook de verhalen van kruisdood en opstanding gaan zweven.

gangbare kerkelijke geloofsbelijdenis, die teruggaat op het concilie van Nicea (325 na Christus) (2) het hart van de bijbelse geloofsbelijdenis ontbreekt. Er is in die christelijke belijdenis nergens sprake van dé God die zijn volk Israël uit het slavenhuis Egypte heeft weggeleid. Het gaat daar onmiddellijk over een Almachtige Vader, die uitgeroepen wordt tot Schepper van hemel en aarde.

De vaststelling dus, dat de kern van de geloofsbelijdenis van Israël en dus ook van Jezus van Nazaret zelf onder een bepaalde dogmatische mat is geveegd en daar tot op vandaag in het stof is blijven liggen en verkommeren.

Ik worstelde al geruime tijd met dat gegeven en probeerde er in mijn eigen liturgische praktijk wat aan te doen door in hertaalde geloofsbelijdenissen dit kloppend hart van het vertrouwen op een bevrijdende God toch binnen te brengen. Het boek van Dick Boer heeft mij hierop nog meer attent gemaakt.

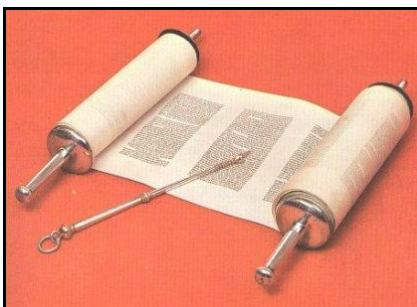
De weglating van de verwijzing naar "JHWH, die zijn volk Israël heeft weggeleid uit Egypte, het slavenhuis" is een duidelijke bevestiging van de zogenaamde substitutietheorie, die blijkbaar op het concilie van Nicea reeds gemeengoed was geworden. Deze substitutieleer (letterlijk betekent substitutie in de plaats komen van...) stelt dat de komst van Jezus van Nazaret en zijn proclamatie door de kerk tot definitieve Messias (Christus), de geprivilegieerde plaats van het volk Israël ongedaan maakt en dat de kerk 'in de plaats is gekomen' van Israël als uitverkoren volk. Zeker wanneer de kerkelijke theologie reeds vrij vroeg de joden is gaan beschuldigen van 'godsmoord', werd de deur wijd open gezet voor deze substitutieleer met alle gruwelijke gevolgen van dien.

Door de kerkelijke geloofsbelijdenis te laten beginnen met "ik geloof in God, de Almachtige Vader" ging deze belijdenis zweven en kwam ze terecht in de ijle lucht van de religie of het algemeen religieuze en verloor de kerkelijke traditie geleidelijk uit het oog dat "belijden op de eerste plaats doen is" (3). Anders gezegd: dat orthopraxis (het gerechte handelen) voorafgaat aan elke orthodoxie (de juiste dogmatische leer). Het gevolg was dat de schepping door een almachtige godheid ging zweven, waardoor het eerste hoofdstuk van de bijbel niet meer werd gelezen als een verhaal van bevrijding, maar als een bron van informatie over hoe ooit in een ver verleden de aarde in zes werkdagen werd geschapen. De 'creatio ex nihilo' (schepping uit het niets) werd verzelfstandigd als een letterlijke schepping van al het bestaande uit een soort van niets. En dit terwijl in de bijbel juist dat niets "niet niets" is, maar integendeel heel machtig en heel sterk, namelijk de wereldorde van goden en machten die de wereld beheersen en de zwakken onderdrukken. In het bijbels scheppingsverhaal komt het woord "niets" niet voor. In Genesis 1,2 is er wel sprake van "toehoe va bohoe", wat een krachtige verwijzing is naar hoe de bestaande kosmos in elkaar steekt en functioneert. De 'kosmos', een veel voorkomend woord in het Johannesevangelie, wordt door Ton Veerkamp dan ook consequent vertaald met 'de wereldorde' of 'het systeem'. Het is over deze historisch telkens weer vast te stellen 'warboel', dat dood en verderf veroorzaakt voor de armsten van de mensen, dat het in Genesis 1 gaat. Over deze gruwelijk wan-orde, waarvan een ongelooflijke aantrekkingskracht uitgaat, wordt in het verhaal van Schepping verteld, en niet over een natuurlijk niets dat aan een goddelijke ingreep ("big bang") zou voorafgegaan zijn.

Het boek van Dick Boer daagt christenen uit om hun geloofsbelijdenis te herdenken en te herschrijven vanuit de bevrijdende perspectieven die in de hele bijbel centraal staan en waarin gebroken wordt met een almachtig opperwezen dat uitmunt in overmacht, en dat niet alleen niet bestaat, maar op de keper beschouwd, zelfs onbestaanbaar is. Christenen worden - althans naar mijn aanvoelen - door het boek van Dick Boer uitgedaagd om zich tot dit atheïsme te bekeren.

Paul De Witte

Het “reëel bestaande Israël” als theologische categorie en de huidige staat Israël als politieke werkelijkheid

In 'Verlossing uit de slavernij', het boek van Dick Boer dat in vorig artikel behandeld werd, is herhaaldelijk sprake van “het reëel bestaande Israël”. In eerste instantie wordt ook door de auteur dit begrip bijbels theologisch ingekleurd. Ik tracht dit kort samen te vatten.

De Tora (de eerste vijf boeken van de bijbel), die het hart vormen van de joodse schrift (TeNaCh), moet voeten in de aarde krijgen. Anders gaat de Tora zweven en galmen als “s chone woorden”, die uitblinken in nietszeggenheid.

Hoe de Tora voeten in de concrete aarde krijgt is het voorwerp van het tweede deel van TeNaCh, met name de Profeten. Daarom beginnen de profetische boeken met het boek Jozua, waarin wordt verteld dat het woestijnvolk het land van belofte binnentrekt om er zich te vestigen en om daar op die concrete plek de weg van de Tora in praktijk te brengen.

In die profetische boeken wordt verhaald hoe, met veel vallen en telkens weer opstaan, het volk van Israël met de Tora op weg probeert te gaan. En wat blijkt? Het volk Israël blinkt heel vaak uit in ontrouw, corruptie en verval, die vooral worden veroorzaakt door hen die de dienst uitmaken: de koningen, ideologisch gesteund door de priesterklasse en door zogenaamde valse profeten.

Dit is bijbels en theologisch gezien 'het reëel bestaande Israël', dat niet gebaat is met enig idealisme. Neen, het gaat er in de concrete realisering van de Tora dikwijls niet mooi aan toe. Integendeel zelfs.

En daarom moeten er telkens opnieuw profeten opstaan, die het hardleerse volk herinneren aan zijn unieke opdracht, een voorbeeldvolk te worden, waar recht en gerechtigheid tenminste in goede handen zijn, of beter zouden moeten zijn.

Deze keten van mislukkingen maakt de belofte van JHWH, de ENE, niet ongedaan. Déze ENE blijft trouw aan zijn gegeven woorden. Israël zal een proeftuin worden van een wereld in gerechtigheid, waar niet wordt voorbij geleefd aan het recht van “de weduwe, de wees en de vreemdeling”. Met dat ideaal van een Tora-republiek moet Israël zich telkens weer durven confronteren. Tot zover het reëel bestaande Israël als bijbels theologische categorie.

Dick Boer maakt heel geregeld de vergelijking het reëel bestaande socialisme. Er zal wel wat te zeggen zijn voor deze vergelijking. Al aarzel ik hier om de auteur zomaar bij te treden. Ik ben het volmondig eens met de niet altijd expliciet verwoorde oproep van Dick Boer om op te houden appels met citroenen te vergelijken. Wie de realiseringen van het kapitalisme vergelijkt met die van het communisme en omgekeerd mag nooit in de val trappen om het ideaal van het ene te vergelijken met de vaak banale en soms gruwelijke werkelijkheid van het andere. Beide systemen vragen op hun merites beoordeeld en eventueel ook veroordeeld te worden. Het is niet eerlijk om de vormen die het reëel bestaande socialisme of communisme hebben aangenomen (bijvoorbeeld in de gruwelijke uitwassen van de dictatuur van Stalin) te vergelijken met de mooie idealen van een theoretische liberale individuele vrijheid, die via de onzichtbare hand automatisch zal leiden tot het goede leven voor allen.

Het reëel bestaande socialisme moet zichzelf bevragen vanuit de eigen humanistische uitgangspunten en daarbij de vraag durven stellen waar het grondig fout is gelopen en het ide-

aal in zijn tegendeel is gaan verkeren. Maar ook de diepere vraag moet worden gesteld: zijn niet alle ideologieën in hetzelfde bedje ziek? Bewijst de geschiedenis niet dat het hek van de dam is van zodra een ideologie zich verbindt met een (staats)macht die zich niet of niet meer laat tegenspreken?

Maar ook het omgekeerde kan en mag niet. De verschrikkelijke uitwassen van het kapitalisme - en hier hoeven geen verder tekeningen te worden bij gemaakt - zijn altijd het voorwerp geweest van marxistische analyses. En terecht. Want het kapitalisme gaat historisch aan de marxistische kritiek vooraf. Toch denk ik dat uiteindelijk ook de kapitalistische orde in het reine moet zien te komen met de eigen 'idealistische' uitgangspunten (vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid), die wel met graagte worden gehanteerd om het reëel bestaande socialisme onder vuur te nemen, maar worden verzwegen wanneer de eigen wellicht aan het kapitalistisch systeem inherente excessen ter sprake komen.

De hoger verwoorde aarzeling om de vergelijking tussen het reëel bestaande Israël en het reëel bestaande socialisme volledig door te trekken, heeft bij mij ook te maken met de vraag of ook hier geen appels met citroenen worden vergeleken. Kan en mag het theologische Israël gereduceerd worden tot een mogelijk te realiseren staatsvorm, eventueel aangeduid met "Tora-republiek"?

En ligt hier niet de oorzaak van een bepaalde onduidelijkheid of zelfs dubbelzinnigheid in de houding van bepaalde christelijke theologen ten aanzien van de huidige staat Israël?

Anders gezegd: hoe verhoudt zich het reëel bestaande Israël als theologisch begrip tot het reëel bestaande Israël als concrete staat, die een heel bepaalde politiek volgt, bijvoorbeeld tegenover de Palestijnse medebewoners?

Ondergraaft de vaak ronduit racistische politiek van de Israëlische staat niet het bijbels recht op een land, waarin de Tora voeten in de aarde wil krijgen? Wordt het recht op een door God geschonken land om daar een van Godswegen gegeven Tora te verwezenlijken niet tot een ideologisch monster, dat allerlei praktijken probeert goede te praten?

Ik vind de overgang van een theologisch geïnterpreteerd naar een politiek gerealiseerd reëel bestaand Israël niet vanzelfsprekend. Ik denk dat hierover met Dick Boer nog een serieuze boom kan en moet opgezet worden. (1)

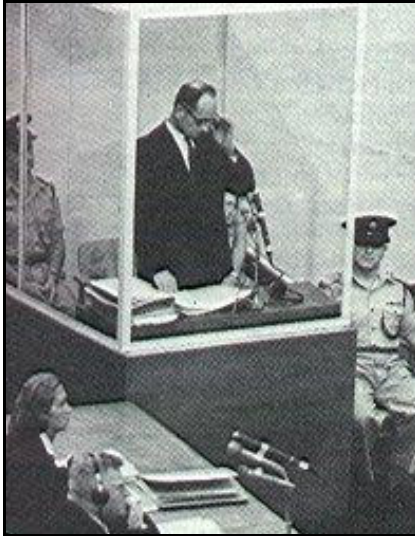
Avraham Burg

Nadenken over Israël met Avraham Burg

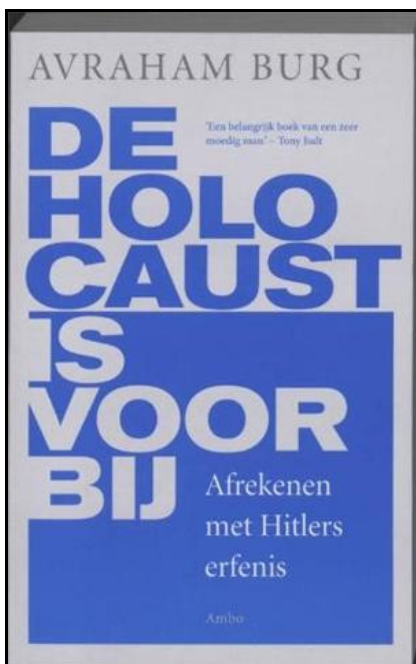
In het begin van 2010 verscheen *De holocaust is voorbij. Afrekenen met Hitlers erfenis* (2), een boek van Avraham Burg dat in dit gesprek betrokken moet worden. Zeker omdat deze auteur niet de eerste de beste is. Hij was vanaf 1988 parlements lid voor de Israëlische Arbeiderspartij. In 1999 werd hij zelfs voorzitter van de Knesset, het Israëlische parlement. In 2003 verliet hij de actieve politiek en schreef hij verschillende boeken, die bij het establishment niet in goede aarde zijn gevallen.

Het is ondoenbaar om dit fascinerend boek in een paar lijnen samen te vatten. Het is in ieder geval een aanrader voor allen die willen nadenken over de hedendaagse opdracht in de wereld van "het reëel bestaande politieke Israël", dat door deze joodse auteur, die absoluut niet kan worden beschuldigd van antisemitisme, uitgerekend onder kritiek wordt geplaatst van wat de bijbelse opdracht van Israël te midden van de wereld(politiek) zou moeten zijn.

Als ik Avraham Burg goed begrijp, is zijn stelling de volgende: de huidige staat Israël baseert zijn identiteit op een cultuur van de dood in plaats van op een cultuur van het leven. Op deze laatste cultuur van het leven en de goede toekomst voor allen die op aarde leven, die geworteld is in de bijbel, zou Israël zich moeten oriënteren. Maar vooral sinds het Eichmann-proces (1962) lijkt het enige dat Israël nog samenhoudt de herinnering aan de doodsfabrieken van de

Proces Eichmann

nazi 's te zijn. Natuurlijk moeten de slachtoffers blijvend herdacht worden. Maar hierbij moet Israël bedenken dat er ook andere en niet-joodse slachtoffers zijn gevallen en dat er nog andere genocides hebben plaatsgehad, waarvan de slachtoffers even goed verdienen om herdacht te worden. In navolging van Hannah Arendt schrijft de auteur dat de moord op miljoenen joden niet alleen een joods drama is maar een drama van de hele mensheid, kortom een universele humanitaire catastrofe.

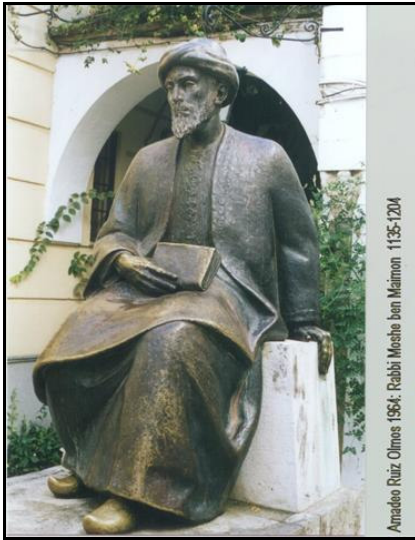
Daarom pleit Avraham Burg ervoor dat Israël de Holocaust (symbool voor de cultuur van de dood) achter zich zou laten en zou loskomen van rol van slachtoffer, van waaruit alle anderen gezien worden als potentieel bedreigend. Dit heeft als gevolg dat de staat Israël in een ver gevorderde staat van permanente militarisering verkeert. Israël moet kiezen voor een cultuur van het leven en zo kan het opnieuw een bron van hoop worden voor de wereld. De grote paradox lijkt te zijn: Israël kan pas trouw blijven aan zijn religieuze opdracht wanneer het zichzelf omvormt tot een seculiere staat, waar plaats is voor allen, ongeacht hun levensbeschouwelijke overtuiging. Slechts zo kan het reëel bestaande politieke Israël de opdracht van de Tora vandaag actualiseren.

Ik wil deze bijdrage eindigen met een paar sprekende citaten uit dit fascinerend boek.

Zo lezen we op p. 177-179:

"Het is nog niet te laat. Het is nog steeds mogelijk de relatie tussen de wereld en de Joden te definiëren. We kunnen het woord "Jood" veranderen in een begrip dat veel ruimer is dan louter nationaliteit, religie, genetica en tradities. Een Jood volgens de nieuwe definitie is het antwoord op de nazi 's volgens de oude definitie. Overal waar de nazi het licht uitdraait, komt de Jood om het weer aan te doen. Net zoals onze oproep 'Laat mijn volk gaan' overal in de geschiedenis doorklinkt waar volken, waar ook ter wereld, hun vrijheid opeisen, zo kan het begrip wijzen op iemand die weigert te buigen voor discriminatie, vervolging en het kwaad. Het betekent dan een vrij mens, en 'judaïsme' zal dan synoniem zijn aan gelijkheid, vrijheid en broederschap. Het moderne Israël is een enorme schatkamer vol ongebruikt potentieel. We hebben veel wat positief is, behalve in één opzicht. Ik wil geloven dat we op een dag deel zullen uitmaken van een wereldwijd cultureel proces van universalisme en een kracht zullen vormen die de kloof tussen landen en culturen kan overbruggen.

In een tijd waarin de wereld 'Joodser' wordt, aangezien die onze traditionele moraliteit steeds meer overneemt, worden wij Israël's steeds meer provinciaals en bekrompen. Wij hebben ons niet aangesloten bij de revolutie die na de Tweede Wereldoorlog uitbrak en die gericht is op de vorming van een broederschap van naties tegen de Hitlers van deze wereld. Tijdens de eerste jaren van onze onafhankelijkheid zetten we de eerste schreden op dat pad. Velen in de wereld keken vol bewondering naar ons. Hier was een land van mensen die vervolgd waren en dat de energie van woede, frustraties en wraak omzette in een constructieve, creatieve en absorberende energie. Wij vormden een inspiratiebron voor opkomende Afrikaanse naties en andere landen die in onze voetsporen traden. Niet alles was volmaakt, maar de richting was goed, tot aan de metamorfose van de jaren zestig en het Eichmannproces, waarmee dat decennium opende. Ik weet dat het inderdaad gemakkelijk is om terugblikkend te analyseren, maar we moeten het verleden zo onderzoeken dat we de richting die we nu volgen kunnen ombuigen. Ik zou graag geloven dat de Israëlische staat niet de reïncarnatie is van de Sjoaslachtoffers en de andere Joden die in de geschiedenis het slachtoffer van de haat zijn geworden, maar dat Israël een licht voor andere landen kan zijn, een licht van universele menselijkheid. Israël zou verantwoordelijkheid moeten nemen door een stopteken tegen tirannie te worden en zou ernaar moeten streven de moraal van de wereld te veranderen. Elke wereldburger heeft hier een aandeel in; het is veel te groot om alleen door de Joden uitgevoerd en levend gehouden te worden. Een Sjoa die van iedereen is, zal machtige

Standbeeld van Maimonides in Cordoba

bondgenootschappen creëren die gedwongen zullen zijn gruweldaden waar ook ter wereld te voorkomen. Rwanda is van ons, evenals Cambodja; zij behoren toe aan ons allen en aan onze broeders en zusters uit Warschau en Bialystok. Er is geen verschil tussen een Jood en een Afrikaan of een Aziaat; de vervolgenden en de 'anderen' zijn voor ons dezelfde; zij maken allemaal deel uit van onze verantwoordelijkheid voor een betere en herstelde wereld. Waar ook ter wereld een misdaad wordt begaan tegen een volk, tegen hulpeloze onschuldigen, tegen de menselijkheid en het humanisme, wij zullen er op alle mogelijke manieren zijn - protesterend, helpend, actief, zelfs beschermend en reddend. Om dit mogelijk te maken had het Eichmannproces inderdaad gevoerd moeten zijn in Jeruzalem, zoals ook gebeurd is, maar had het tribunaal veel omvattender moeten zijn. Ik hoop dat Israël een internationaal gerechtshof zal oprichten, met rechters uit alle landen en van alle levensovertuigingen, onder wie goede en fatsoenlijke Duitsers, waarvan er veel zijn. Dit is de rechtbank die Eichmann had kunnen veranderen in het 'geschenk' dat het Joodse volk de wereld had gegeven. Het zou een proces zijn geweest dat een opening betekende, en niet een proces waarmee we onszelf opsloten. Het is zeer waarschijnlijk dat dit pad verschillende menselijke rampen had kunnen voorkomen. Het zou ook Sjoa's hebben voorkomen die niet van ons zijn.

En op p. 280 lezen we:

Met hen en voor ons allen, moet Israël begrijpen dat er na de Sjoa een einde moet komen aan het erfelijk judaïsme. We moeten aansluiting vinden bij het judaïsme dat zijn lot en waarden deelt met anderen. Onder ons zullen er afstammelingen van Abraham en Sara zijn, maar allemaal zijn wij kinderen van Adam en Eva. Anders dan veel rabbijnen, die geloofden dat een niet-erfelijke Jood niet gelijkwaardig is aan ons, zullen we de verbluffend moderne inzichten en gewaagde standpunten van de middeleeuwse geleerde Maimonides overnemen. Dit is wat hij schreef aan zijn tijdgenoot Ovadia de Proselit: "Er is geen enkel verschil tussen jou en mij, op geen enkel punt (...) en je moet je afkomst niet geringschatten. Als wij afstammen van Abraham, Isaac en Jakob, dan stam jij af van de Schepper van de wereld."

Besluit

Ik wil besluiten met een vraag aan Dick Boer: geloof jij echt dat er een G(g)od is die op een bepaald moment aan een bepaald historisch volk een land heeft geschonken? Gelouterd door een betere kijk op de geschiedenis en door een persoonlijke theologische ontwikkeling van de laatste jaren kan ik niet meer in een dergelijke G(g)od geloven.

Ik geloof wel in het bevrijdend verhaal van de Schriften van Israël, waarin sprake is van een STEM, die roept vanuit de weerbarstige werkelijkheid van onrecht en dood. Geen STEM uit een verre boven- en buitennatuurlijke hoogte, maar een STEM vanuit die aardse, onze werkelijkheid. Een tegenstem, dat wel, vaak onverwacht en alles overhoop halend.

De goden worden door die STEM op hun plaats gezet. En overal op deze aarde, waar mensen aan die STEM gehoor, stem en handen geven, ontstaat het reëel bestaande Israël, dat aan geen staats- en volksgrenzen is gebonden.

Al hoop ik natuurlijk samen met Avraham Burg dat het reëel bestaande politieke Israël zich ook aan deze weg zou riskeren.

Paul De Witte

(1) Zie mijn artikel *Bijbelse reflecties bij het gewelddadig optreden van de staat Israël*, in {KENTERINGen}digit, maart 2009

(2) Avraham Burg, *De holocaust is voorbij. Afrekenen met Hitlers erfenis*, 2010, Ambo, Amsterdam

Europese Unie: België boven !

Op 1 juli wordt België voor de twaalfde keer in zijn geschiedenis voorzitter van de Europese Unie. Gedurende zes maanden zal de Belgische diplomatie vele Europese ministerraaden presideren en mee de marsrichting van Europa bepalen. Die rol mag zeker niet overdreven worden. Sinds het verdrag van Lissabon is er immers een permanente voorzitter van de Europese Raad aan de slag. Een Belg bovendien, Herman Van Rompuy. Een groot deel van het takenpakket dat het zesmaandelijks voorzitterschap traditioneel toekwam, moet hij nu uitvoeren. Daar zit de leiding van de Europese Raad, de vergadering van staats- en regeringsleiders, alsook diplomatie op het hoogste niveau bij.

Op de G8-top van 2001 nam Guy Verhofstadt de Europese honneurs waar, nu wordt het Van Rompuy. Voor de Belgische premier wordt hooguit een plaatsje in de schaduw gereserveerd. Veel glamour zal er voor Yves Leterme of zijn opvolger niet bij zijn.

Volgens de logica van het nieuwe Lissabon-systeem moet het roterende voorzitterschap zich vooral met lopende zaken, routinekwesties of de uitvoering van beslissingen van de Europese Raad bezighouden. Daarnaast is er ruimte om, middels debatten, colloquia en intelligent lobbywerk, nieuwe of geladen thema's op de agenda te zetten. België zal proberen sociale klemtonen te leggen. Dat klinkt niet echt origineel of revolutionair, maar anno 2010 ligt een pleidooi voor een sociaal Europa bijzonder moeilijk. Sinds de crisis rond Griekenland, de euro en de begrotingstekorten is Europa in de ban van de besparingen. Snel bezuinigen, dat is momenteel het Europees ordewoord.

De vrees van veel economen, ondermeer de Amerikaanse Nobelprijswinnaar Paul Krugman, dat een harde besparingskoers het continent opnieuw in de recessie zal duwen, maakt bij de Europese top weinig indruk. Daar wordt systematisch naar de onrust op de financiële markten verwezen om de harde aanpak te bepleiten. Alsof er geen alternatief voor de huidige koers bestaat. Uitgerekend de spelers die in 2008 de wereld in een crisis zonder voorgaande stortten, zetten nu opnieuw de lijnen uit. De politiek wordt er haast door gedegradeerd tot een Rood Kruis, verantwoordelijk voor slachtofferhulp. Zeker, er wordt aan een bankentaks gewerkt en aan maatregelen om de ergste uitwassen te reglementeren. Drie jaar geleden was het nog ondenkbaar. Nu is het wel bespreekbaar, maar het besluitvormingsproces heeft veel weg van een mars der traagheid en een processie van Echternach. De lobby's zijn machtig en het neoliberalisme heeft zich in vele politieke hoofden genesteld.

Paul Goossens (foto Solidair)

Voor de Europese Commissie, die het monopolie over het wettelijk initiatiefrecht heeft en voor het algemeen Europees belang opkomt, duwt hier op het gaspedaal. De Commissie maakt echter moeilijke tijden door. Door het verdrag van Lissabon en de versterking van de Europese Raad slagen de lidstaten erin om zich beter te organiseren en de Commissie te counteren. België was traditioneel één van de trouwste bondgenoten van de Commissie. Ook die opstelling lijkt te evolueren. Door Lissabon en de aanwezigheid van Van Rompuy is er een verwijdering tussen België en de Commissie merkbaar. Het machteloze, intergouvernementele Europa heeft de wind in de zeilen.

Paul Goossens

Ontvangen is fundamenteleler dan presteren

In ons vorig nummer interviewden we Mieke Berghmans. Het ging over haar werk in Zimbabwe en over haar bezoek aan Congo als projectbegeleidster voor Broedelijk Delen.

Nu is het de beurt aan Pieter De Witte, Mieke's echtgenoot.

Na zijn middelbare studies aan de Sint-Jozefschool in Erpe-Mere volgde Pieter, geboren in 1976, het 'Open Jaar' in Leuven. Daar kreeg hij de smaak voor theologie en filosofie te pakken. Achtereenvolgens behaalde hij een master in godsdienstwetenschappen, filosofie en theologie. Tussendoor doceerde hij twee jaar bijbelse theologie en godsdienstfilosofie aan het Groot Seminarie van Harare in Zimbabwe. Tot september is hij nog verbonden aan de KUL waar hij onlangs aan de theologische faculteit zijn doctoraal proefschrift verdedigde.

Op het eerste gezicht lijkt het onderwerp misschien op theologische scherpstijperij. Maar als je er dieper op ingaat heeft het misschien wel te maken met een stuk levenskunst waaraan we in onze drukdoende maatschappij grote nood hebben.

{KENTERINGen}digit: *Hoe ben je vanuit je studie en je ervaring tot het onderwerp van jouw doctoraat gekomen?*

Pieter: Ik begon met theologie, maar dat was eigenlijk voor een groot stuk vanuit een filosofische interesse: de klassieke vragen over de werkelijkheid, het goede en de mens. Een studierichting die ging over de joods-christelijke traditie leek een geschikte manier om daarover meer te weten te komen. Ik ben dan ook na een paar jaar naar filosofie overgestapt en heb pas nadien mijn studie over theologie verder afgemaakt. Ik moet zeggen dat er in de loop van mijn studietraject en van mijn eerste werkervaringen wel iets veranderd is in mijn interesse. De eerder intellectuele belangstelling voor het christendom is in de loop van de jaren een veel persoonlijker zaak geworden voor mij. Parallel daarmee is mijn interesse ook verschoven van godsdienstfilosofie (het eerder afstandelijk nadenken over het fenomeen religie) naar systematische theologie (een reflectie over de theologische thema's die je vindt in de klassieke geloofsbelijdenissen). Deze laatste evolutie heeft zeker ook te maken met mijn ervaring als lesgever aan het seminarie in Harare, waar ik zowel bijbel als systematische theologie mocht doceren. Mijn doctoraatsonderzoek ligt in die lijn, want het gaat eigenlijk over de vraag wat het betekent dat Jezus Christus 'heil' is voor mensen.

{KJ:} *Wat was de "theologische of kerkelijke" aanleiding tot het onderwerp van jouw doctoraat?*

Pieter: In 1999 hebben lutheranen en katholieken, meer bepaald vertegenwoordigers van het Vaticaan en van de Lutherse Wereldfederatie, een document ondertekend: de *Geenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer* (Ik zal het vanaf nu 'GVR' noemen, niet te verwarren met de *Grote Vriendelijke Reus* van Roald Dahl). Mijn doctoraat was een studie van de ontstaansgeschiedenis en de methodologie van deze tekst. In het document wordt er gesteld dat de traditionele tegenstellingen tussen de lutherse en katholieke leer over de 'rechtvaardiging door het geloof' geen obstakel meer zijn voor de eenheid tussen beide groepen van christenen. De GVR, die slechts vijftien pagina's lang is, was het resultaat van een jarenlange dialoog. Wij in Vlaanderen zijn misschien weinig vertrouwd met deze gebeurtenis uit 1999, maar in Duitsland bijvoorbeeld, het land van Luther, kon het op zeer veel publieke belangstelling rekenen. Er waren verhitte debatten tussen voor- en tegenstanders van de ondertekening, zelfs in de seculiere pers. Dat is misschien verwonderlijk, aangezien het tot op zekere hoogte een zeer technische theologische kwestie betreft waar men heel wat achtergrondkennis voor nodig heeft. Anderzijds is het duidelijk dat het probleem van de 'rechtvaardiging' te maken heeft met heel fundamentele vragen over wat geloof is, wat 'redding' betekent in het christendom en welke rol de geloofsgemeenschap daarin speelt.

{KJ:} *Kun je die probleemstelling kort verduidelijken voor de theologische leken die we zijn?*

Pieter: Paulus zegt in zijn brieven aan de Romeinen en de Galaten dat de mens niet rechtvaardig is in de ogen van God door het doen van "de werken van de wet", maar wel door het geloof. In de 16de eeuw zag Luther zich geconfronteerd met een kerk die precies heel veel nadruk legde op het uitvoeren van 'werken': boetewerken, zelfkastijding, aflatenpraktijken, om maar de meest in het oog springende te noemen. Toen hij bij Paulus las dat het niet die werken zijn waardoor we rechtvaardig zijn, maar door het geloof in Jezus Christus, was dat een fundamentele bevrijdende ervaring. De 'wetten' en

Ondertekening GVR door Dr. Christian Krause, voorzitter Lutherse Wereldfederatie en kardinaal Edward Idris Cassidy namens de RKK

richtlijnen van de geloofsgemeenschap zag hij zeker niet als goddeloos, toch niet voor zover ze zelf de wil van God uitdrukken in de lijn van het bijbelse getuigenis. Het probleem is echter dat ze niet mogen gezien worden als de weg naar het heil, want dan worden ze tiranniek. Wat wel heil brengt is de bevrijdende boodschap van de gekruisigde Messias die voor ons gestorven is. Hij wijst dus op het fundamenteel passieve karakter van het geloof, al is het wel vanuit dit passieve geloof dat de christen dan actief gelovig in het leven staat (zolang hij of zij maar weer niet begint te denken dat het deze actie is waarrond het allemaal draait). Daarom zei Luther dat het uiteindelijk het geloof (vertrouwen) *alleen* is waardoor de mens rechtvaardig is voor God. Het concilie van Trente oordeelde dat deze opvatting te weinig recht deed aan de rol van de menselijke vrijheid en verantwoordelijkheid en aan de kerk (inclusief alle juridische en institutionele elementen) als plaats waar het leven van de gelovige vorm krijgt.

{KJ:} *Zou je het resultaat en de conclusies van jouw onderzoek bondig kunnen omschrijven? Misschien een moeilijke vraag, maar probeer het toch maar eens.*

Pieter: De oecumenische dialoog is tot belangrijke doorbraken gekomen. Er zijn bijvoorbeeld veel stereotypen doorprikt die lutheranen en katholieken over elkaar hadden en soms nog hebben. Zo hebben katholieken vaak ten onrechte beweerd dat de lutherse leer per definitie tot een soort verwaarlozing van de moraal leidt of dat voor hen kerk niet belangrijk is. Omgekeerd bekritiseerden lutheranen vaak ten onrechte de katholieke visie omdat daarin de mens zichzelf op eigen kracht rechtvaardig zou maken of omdat de kerk er in de plaats van Jezus Christus zou treden. Bovendien zie je dat de dialoog voor beide groepen van christenen een soort leerproces is. De dialoog spoort bijvoorbeeld katholieken aan om dieper na te denken over zondigheid binnen de kerk -niet irrelevant in deze tijd- en dwingt lutheranen om duidelijker te zijn over de rol van 'de wet' -en dus ook van 'het instituut' - binnen het geloof.

{KJ:} *Heb je door jouw studiewerk een andere kijk gekregen op interkerkelijke, zeg maar oecumenische relaties?*

Pieter: Ik moest ook wel concluderen dat er nog veel werk is voor de oecumene. Vaak hebben hedendaagse mensen spontaan een nogal relativistische houding tegenover de vragen die behandeld worden in de oecumenische dialoog. Zo van "moeten we daar nu nog over bekvechten? Zijn die kwesties niet hopeloos achterhaald? Geloven we uiteindelijk toch niet allemaal hetzelfde?" De oecumenische dialoog gaat vaak over de 'leer' en misschien iets minder vaak over de praktijk. De leer of het 'dogma' is niet echt een populair aspect van de godsdienst vandaag de dag. Men kan op een zeer technisch niveau praten over theologische of leerstellige vragen, en dan krijgen mensen al vaak de indruk: dit heeft niets meer met het gewone leven te maken. Als je echter dieper ingaat op die theologische vraagstukken dan merk je dat achter bepaalde schijnbaar levensvreemde 'theoretische' of 'dogmatische' tegenstellingen meestal verschillen schuilgaan die te maken hebben met heel praktische houdingen en overtuigingen. Die hebben dan te maken met vragen als: "Op welke manier betekent geloven in God ook vertrouwen in mensen en menselijke organisaties?" en "Hoe spreekt en handelt God in deze wereld?".

{KJ:} *Heeft jouw studie ook jou persoonlijk ergens geraakt?*

Pieter: Zeer zeker. Op verschillende manieren zelfs. Door contacten met christenen en theologen met zeer verschillende achtergronden en van verschillende kerken ben ik onder de indruk geraakt van de diverse vormen van authentieke christelijke spiritualiteit. Misschien is dit voor een stuk ook een interculturele ervaring. Gedurende mijn onderzoek heb

ik het geluk gehad vaak met mensen uit het buitenland in contact te komen. Dat contrasteerde soms wel met ons Vlaams *low profile* christendom. Die ervaring had ik in Afrika in zekere zin ook al. Verder zijn echte theologische vragen toch steeds ook een confrontatie met de vraag: "Wat en hoe geloof ik nu zelf?"

{K}: *Wat is de kerkelijke en maatschappelijke relevantie van je bezigheden? Wat heeft dat te maken met vragen als de dialoog met andere levensbeschouwingen? Met vragen over de economische, financiële en ecologische crisis?*

Pieter: Ik denk dat het probleem van de 'rechtvaardigingsleer' zeer relevant is voor de huidige samenleving. Een aantal hedendaagse lutherse interpretaties van het idee dat we 'gerechtvaardigd worden door het geloof' hebben mij dat doen inzien. We leven in een samenleving die enorm gebaseerd is op *performance*. De christelijke boodschap legt echter de nadruk op het feit dat menselijke prestatie nu juist niet de kern van ons leven is. Ontvangen is een fundamenteeler gegeven voor de mens dan het presteren. Dat is allesbehalve een evidente gedachte. In de academische wereld waarin ik de voorbije jaren gewerkt heb, bijvoorbeeld, draait alles helemaal om prestatie. Dat heb ik soms als een pijnlijke paradox ervaren.

Dit is deel van een veel bredere en moeilijker problematiek, namelijk de relatie tussen activiteit en passiviteit in het geloof en in het leven van de mens. De reden waarom in de lutherse traditie (en trouwens ook in de katholieke) de passiviteit in het geloof wordt benadrukt, is om de activiteit van God centraal te plaatsen. Het probleem is dat veel mensen die zich als gelovig beschouwen slechts een heel vaag idee hebben over het handelen van God in hun leven. Er wordt wel met een zekere ontroering aan 'het leven als gave' gedacht op beslissende momenten in het leven, maar meestal beschouwen mensen zichzelf als meester over hun eigen leven. Tot op zekere hoogte zijn we dat ook, natuurlijk, maar in het christelijke geloof staat niet alleen dat meesterschap centraal, maar ook passiviteit, vertrouwen, gehoorzaamheid, een ontvangende houding ten opzichte van het verleden... Dat zijn dingen die ons westerlingen misschien wat bedreigend in de oren klinken. Toch zijn ze essentieel, ook in de gesprekken met vrijzinnigen en moslims. Bovendien zie ik zowel in het lutherse als in het katholieke idee over 'rechtvaardiging' een waarschuwing tegen het gebruiken van de godsdienst voor allerlei maatschappelijke doeleinden. Natuurlijk is het christendom relevant voor de samenleving, maar dan juist door zich niet zomaar te laten inschakelen in menselijke projecten.

Interview Paul De Witte

www.dewereldmorgen.be

**De/
WERELD
MORGEN
/.Be**

Dirk Barrez

Han Soete

Het gebeurt vandaag nog zelden dat er een nieuwe krant wordt opgericht. Er zijn er al zoveel en de kosten zijn niet meer te betalen. En dan is er nog de grote concurrent internet. Ja, misschien is dat een mogelijkheid. Waarom geen krant op internet?

Op een talrijke bijgewoonde startavond op 26 februari 2010 was het zover. Dirk Barrez met zijn Pala-nieuwsbrief en de journalisten van het onafhankelijk digitaal nieuwsplatform Indymedia kondigden heel fier aan dat zij hun eigen publicaties lieten opgaan in de geheel nieuwe digitale krant 'DeWereldMorgen'. Ondertussen zijn we nauwelijks vier maanden verder en DeWereldMorgen is niet meer weg te denken uit het Vlaamse medialandschap. En dat is helemaal niet zo evident.

Bij DeWereldMorgen zijn ze niet over één nacht ijs gegaan. De oprichting ervan werd meer dan een jaar lang voorbereid. Natuurlijk vertrokken vanuit de ervaring die men met Indymedia en Pala Nieuwsbrief reeds had opgebouwd. Maar om een digitaal dagblad te maken moet je nog wel een heel wat bredere basis hebben dan het idealisme van vele vrijwilligers en zogenaamde burgerjournalisten. Van bij de eerste gesprekken was het voor de initiatiefnemers duidelijk dat die brede basis enkel kon gevonden worden in het georganiseerde middenveld van de talrijke sociale bewegingen die Vlaanderen nog steeds rijk is. Op de eerste plaats werd daarom contact gezocht met de arbeidersbeweging in ons land. Het initiatief viel hier in zeer gunstige aarde want de arbeidersbeweging in ons land is reeds lang ontevreden over de manier waarop zij -vooral niet- aan bod komt in de traditionele media. Een krant die in zijn berichtgeving heel duidelijk partij kiest voor het sociale middenveld kon zeker op haar steun rekenen. Daarnaast werden gesprekken gevoerd met talrijke andere organisaties uit de milieubeweging, de vredesbeweging, de Noordzuidbeweging. Vele van deze organisaties vormen nu de officiële partners van DeWereldMorgen. Een kleine greep hieruit: ACW met al zijn deeltakken o.a. ACV en CM, ABVV, ACLVB, BBL en Greenpeace, 11 11 11, Broederlijk Delen, Oxfam, Vrede, ATTAC, Netwerk Vlaanderen, enz. Daarnaast werkt DeWereldMorgen samen met wat zij inhoudelijke partners noemt, vooral tijdschriften zoals De Gids op Maatschappelijk Gebied (ACW), Oikos (Groen!), Marxistische Studies (PVDA). Maar de belangrijkste medewerkers zijn naast een kleine professionele redactieploeg de ondertussen meer dan 200 vrijwilligers en burgerjournalisten.

Het plan voor de oprichting van DeWereldMorgen kwam vanuit een diepe ontevredenheid met de huidige media: te commercieel, te oppervlakkig, te sensationeel, te haastig. In plaats daarvan wil DeWereldMorgen zich concentreren op wat echt belangrijk is, op wat je moet weten om onze complexe wereld te begrijpen. De zoveelste uitweiding over De Slimste Mens of episode 1001 in de carrière van Britney Spears

laten ze graag over aan hun collega 's van de traditionele media. In DeWereldMorgen wil men dieper graven en inzicht geven. Dat gebeurt zowel via informatieve artikels, achtergrond en duiding, opiniestukken, maar ook langere essays onder de rubriek 'Traag maar diep'.

Terwijl steeds meer websites van bestaande media overstappen van gratis naar betaald, trekt DeWereldMorgen voluit en heel bewust de kaart van het gratis nieuws. Want nieuws moet vrij kunnen bewegen en iedereen bereiken die daar behoefte aan heeft. Hoe meer lezers artikels uit DeWereldMorgen kopiëren, vermenigvuldigen, doormailen, hoe liever. Maar natuurlijk kan ook DeWereldMorgen niet zonder het slijk der aarde. Daarom zoekt zij financiële steun bij haar talrijke partners uit het middenveld. Maar ook de kleine bijdrage van iedere individuele lezer is welkom. Met een maandelijkse bijdrage van 5 euro krijg je als trouwe lezer reeds korting op producten die in de Webshop worden aangeboden. Want DeWereldMorgen wil op de eerste plaats de digitale krant van zijn lezers zijn. Financieel, maar ook naar inhoud. Iedereen kan zich aanmelden als correspondent of opiniestukken insturen of een eigen blog opstarten op de website van DeWereldMorgen. Overigens heeft ook {KENTERINGen}digit in samenwerking met CvS, WTM, Motief en de Christelijke basisbeweging een blog op DeWereldMorgen (www.dewereldmorgen.be/blogs/kenteringen).

Wil je meer weten over DeWereldMorgen, neem dan eens een kijkje op hun website. Of je kan je meteen inschrijven op hun dagelijkse of wekelijkse nieuwsbrief:

www.dewereldmorgen.be/nieuwsbrief/inschrijven.

Ik zou zeggen: vandaag nog doen!

Jozef Mampuyts

De vreemdeling in ons midden en de vreemde

‘De Stem van JHWH in het debat rond interculturele samenleving’

Dat was het thema van het 'Breed Beraad' van de kritische christelijke basisbeweging gehouden in Aalst op 13 februari 2010. Egbert Rooze bracht er de inleiding en schreef die in onderstaand artikel uit.

'Ger' en 'Nokri', dat zijn twee Hebreeuwse woorden waarvoor we in het Nederlands slechts één woord hebben. Ze betekenen respectievelijk 'vreemdeling in ons midden' en 'de vreemde niet in ons midden'. Redactie.

Uniek

Het bijbels kader geeft aan dat als we met 'de stem van JHWH' te maken hebben, die gans anders klinkt dan die van de goden. Als je dus de belijdenis uitspreekt 'Hoor Israël, JHWH is onze God, JHWH is één', dan zeg je eigenlijk met dat 'één' dat deze God uniek is. Die stem voor en van de geringe, hoor je nergens zo uitgesproken.

Er is speciaal een psalm gemaakt om dit te vertolken. Ik geef hem weer in de vertaling van de Naardense bijbel, met hier en daar wat parafrasen van mezelf:

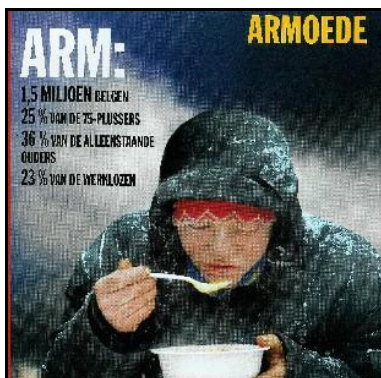
Psalm 82. Een psalm van Asaf, de verzamelaar

1. God staat op in de samenkomst van de goden
- pakt de voorzittershamer -
en temidden van de goden, spreekt Hij recht:
2. Tot hoelang zult gij het onrecht ombuigen tot recht,
en het aangezicht van de schoften met een foto in de media bekronen?
3. Doe recht aan de geringe en de wees,
de gebukte en verkommerde, rechtvaardig die!
4. Laat vrij de geringe en de arme,
red hen uit de hand van de schoften!
5. De goden weten zogezegd van niets, verstaan niets,
ze wandelen rond in het duister,
met andere woorden,
alle vastigheid voor de armen der aarde is aan het wankelen.
6. Ik was het die zei: gij zijt goden,
ieder van u - indrukwekkend genoeg -
een zoon van de Allerhoogste!
7. Nochtans, als een gewoon mens zult ge sterven,
vallen zult ge, zoals één van de presidenten.
8. God, sta toch op, spreek recht over de aarde,
't is toch uw erfdeel, alle volken behoren u toch toe?

JHWH wordt hier met zijn gewone soortnaam 'god' aangeduid. Hij is onder zijn soortgenoten. Door de inhoud blijkt het onderscheid; die geeft zijn uniciteit aan.

Tot het unieke behoort:

- Recht leren doen aan de geringe, de wees, de gebukte en verkommerde (vers 3)
- Het zien van het mechanisme achter de arm-gemaakte. Zij *worden* arm gemaakt. De 'schoften' worden niet voor niets twee maal vermeld. Het mechanisme heet volgens vers 2 'het ombuigen van onrecht tot recht'. Wat onrechtvaardig is, daar wordt een 'wet' van gemaakt, zodat het wel 'legaal' is wat ze doen (accumulatie, beurspeculatie, enz.). Vroeger werd het woord 'rasja' in het Hebreeuws verhullend vertaald met 'goddelozen', waardoor je een totaal verkeerd beeld kreeg van goddelozen: schoften waren toen voornamelijk mensen die 'niet in God geloofden'. Wij, die de psalm lazen en zongen dus wel, dus géén schoften. Terwijl het vaak juist de 'gelovige' Israëliet, Amerikaan, Belg was, die schofterig leefde.

- De overgang van vers 4 naar 5 is opvallend: men gaat van de 'schoften' naar de 'goden'. In vers 4 wordt nog gevraagd de arme uit de hand van de schoften te redden, vers 5 geeft aan dat de goden van 'niets' weten: ze weten zogezegd van niets, verstaan zogezegd niets. De goden 'zien' dat arm-maken dus niet, zitten in hun 'eigen' wereld en komen daar dus ook niet voor of tegen op. Dat rechtvaardigt de conclusie aan het eind van vers 5: *alle vastigheid voor de armen der aarde wankelt*. Precies dat maakt het verschil uit tussen God en de goden. De eerste vertrekt vanuit de onderliggende - de slaaf, de arme, de vluchteling, de kleingemaakte - de andere goden 'weten' van niets en laten de onzichtbare hand van economie en natuur zijn gang maar gaan!
- In vers 8 wordt de conclusie en tegenstelling scherp getrokken: de voorzitter van de vergadering der goden zou toch eens zijn voorzittershamer moeten gebruiken om recht te doen geschieden. Zijn 'erfdeel', de aarde die eerlijk verdeeld moet worden, behoort Hem toch toe, en daarin moet dus partijdig opgetreden worden. Dat Hij opstandig worde en opstaat!

De verbijzondering van deze Naam horen we in de verhalen van de uittocht uit Egypte, waar JH-WH zich openbaart als de 'God die er zijn zal'. Jawel, 'er zijn zal' voor de slaven, niét voor de farao en de zijnen. Daarom heet de titel van de 10 woorden ook: 'Ik ben JHWH, uw God, die uit het slavenhuis Mitsraim (benauwdheidsland) heb uitgeleid' (Ex. 20,2). Aan die bevrijder vertrouw je je toe, in Hem/Haar geloof je.

De exodus uit het machtigste land ter wereld toen is de kern van de Thora, evenals de kern van Tenach (1). Deze rode draad kun je naar de mens toe omschrijven als het bevrijden van de zwaksten, de slaven. In die tijd was er geen denken aan dat slaven een menselijke plaats zouden mogen krijgen, laat staan een land waar zij een alternatieve Thora-maatschappij zouden kunnen opbouwen. De grondbeginselen van deze republiek kun je het best omschrijven als *het recht van de zwakste* bevorderen, in alle opzichten.

De vreemdeling in ons midden (ger)

We kennen allemaal de bijbelse grondgedachte 'heb uw naaste lief als uzelf'. Veel minder kennen we grondregel 'heb de vreemdeling lief als uzelf'. Eigenlijk komt 'heb de naaste lief...' uit deze tekst voort. In Leviticus wordt dat ook uitgelegd (Lev.19,34):

"want gij zijt vreemdelingen geweest in het land Egypte".

En even daarvoor wordt nog gezegd:

als een onder u geboren Israëliet zal u de vreemdeling gelden.

Met andere woorden: gijzelf zijt 'vreemdeling' geweest in Egypte. Dat wil dus zeggen: een kwetsbare, te gebruiken door het economisch systeem, geen rechten, minder dan de autochtonen. Welnu, gedenk dat als ge in het beloofde land komt. Vergeet die ongelijke situatie niet. Hef die dus op, door de vreemdeling bij u niét op zo 'n manier te behandelen, maar als *een onder u geboren autochtoon!*

Dit onderstreept weer het recht van de zwakste! Daarom dat de trits in het boek Deuteronomium *weduwe, wees en vreemdeling* ook bij elkaar staat en veelvuldig vermeld wordt, om er telkens op te drukken dat men moet leren denken in 'zwakkeren' en 'sterkeren', zij die meer kunnen bereiken, en zij die sowieso in de maatschappij minder kansen hebben.

De keerzijde hiervan is ook weer dat je diegenen die het 'recht van de sterkste' willen bevorderen, meer in de gaten moet houden en hun invloed moet indijken. Daarom mag een Moabit of Ammoniet tot in het 10de geslacht niet in de gemeente komen (Dt.23,3), omdat zij die mentaliteit in zich dragen. Zij hebben bovendien bij de uittocht uit Egypte de Israëlieten een voet dwars gezet in de woestijn, in plaats van water en brood te geven (Dt.23,4).

Dat deze wet uit Deuteronomium een tegenverhaal oproept (Ruth, de Moabitische!) is bijbels ook

weer logisch, omdat men de veralgemening *Alle Moabieten zijn slecht* wilde nuanceren. Toch blijft de algemene regel bestaan, dat zij die het recht van de sterkste verdedigen niet passen in de gemeenschap van bevrijding. Het recht van de zwakste en dat van de sterkste zijn ook incompatibel, niet verzoenbaar! Vandaar is er strijd met Amalek en tegen de schoften.

De vreemde, niét in ons midden (nokri)

De bijbelschrijvers, als mensen zittend in een situatie van de underdog, hebben goed doorgehad, dat er een verschil bestaat tussen hen die de Thora-republiek niét mee tot stand willen brengen, en zij die dat wel doen. Dat geldt ook voor de 'vreemdeling'. Je hebt vreemdelingen (gerim, mv. van ger) die in 'ons midden' vertoeven, dat ook willen en zo deel van 'ons' uitmaken, helemaal. Je hebt ook vreemden (nokrim, mv. van nokri) - ander woord! - die ook geen deel willen uitmaken van die maatschappij waar het recht van de zwakste heerst, en eigenlijk alleen op bezoek komen, handel willen drijven of hun eigen voordeel willen halen.

Met die nokrim ga je anders om als met de gerim:

- Op het sabbatsjaar scheld je schulden kwijt aan je broeders, niét aan een nokri (Dt.15,3)
- Van je broeder mag je geen rente vragen, van een nokri wel (Dt.23,20)
- Ga niemand van de nokrim tot koning aanstellen in je Thora-maatschappij (Dt.17,15)
- Op het zevende jaar kan een slavin vrijkomen. Als de heer van de slavin haar niet zelf wil, kan hij ze laten vrijkopen, of voor zijn zoon bestemmen, met het recht van de dochters, maar hij mag haar niet aan een nokri-volk laten vrijkopen (Ex.21,7-9).

De grondgedachte hierachter is dat een nokri de hele kwetsbare, alternatieve economie van de Thora kan ondermijnen, door er mee van te 'profiteren' en er zichzelf ook niet aan te houden.

De nokri-vrouwen moeten het vaak ontgelden. Salomo heeft teveel aangepapt met deze nokri-dames: van Ammon, Moab, Edom, Sidon en de Hethieten (1 Kon.11). De gruwel van hun goden (het on-menselijke, zoals de Moloch bv.), daar had Salomo geen probleem mee. Daarom wordt Salomo hier geoordeeld en afgekeurd. De macht van de afgoden haalt hij zo weer binnen.

Ook voor de vreemde vrouw in Spreuken, wordt gewaarschuwd: *haar voeten dalen neer naar de dood, houw u weg van haar, anders zullen vreemden (nokrim) zich verzadigen met uw vermogen* (Spr.5,5-10).

In Jesaja wordt het huis van Jakob verworpen, omdat het meeheult met de vreemden (nokrim): het land is vol zilver en goud, vol paarden en wagens en vol afgoden. De economie gaat hand in hand met het militair-industrieel complex en laat de heidense goden die *van niets weten* (Ps.82!) zijn werk doen (Jes.2,6-8.).

Anderzijds is de visie t.a.v. de vreemde niet hopeloos: zijn/haar belangstelling kan gewekt worden voor de waarden van de Thora en de tempel. Als deze nokri in het huis van God leert bidden en zo de naam van God kan leren kennen, kan dat misschien ook positieve gevolgen hebben: dat hij/zij God gaat vrezen (1 Kon.8,41 en 43).

Ook Ruth was een nokri-vrouw (een Moabitische). Zij geeft het zelf t.o.v. Boaz aan: waarom be- toont gij mij uw solidariteit - hoewel ik een nokri-vrouw ben - (Ruth 2,10)? Het kan dus omkeren, wat het tegenverhaal van het boek Ruth ook aantoont. Wél kiest Ruth in solidariteit voor het volk van de Thora en deze God van Israël.

Paulus en de Grieken

Een opmerkelijke tekst van Paulus staat in Galaten 3,28. Daar wordt gesteld dat *in Christus geen*

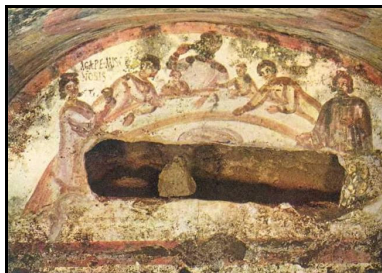
Schilderijen van Fien Peeters

sprake meer is van Jood noch Griek, slaaf noch vrije, van mannelijk en vrouwelijk. De drie grote onderscheiden, die de hiërarchie in de maatschappij bepaalden, worden hiermee weggevaagd. Het Joodse bekende gebed dat die hiërarchie uitdrukt, wordt hiermee ook afgewezen:

Heer, Ik dank u dat ik een Jood ben en geen Griek

Ik dank u dat ik een heer ben en geen slaaf

Ik dank u dat ik een man ben en geen vrouw... (2)

*Fresco in de catacombe van
Sint-Petrus en Marcellinus. Vrouw
houdt kelk vast tijdens agapèviering*

De Jood is de uitverkorene, de besnedene, die heeft en kent de Thora. De Griek heeft en kent dat zogezegd niet. Het is heel wat als Paulus pleit voor het doorbreken van dit schema van meer en minder, van have en have not. Zijn hoofdpunt blijft wél dat hij de inzichten van het unieke van de Thora niet wég wil, maar juist wil behouden, voor Jood en Griek, voor de autochtoon en de allochtoon!

De heer is de bezitter, de werkgever, de bevoorrechte, de vrije, degene die mocht stemmen. In de Romeinse tijd waren ongeveer 85% slaven. Een heer ging in principe niet om met zijn slaven, laat staan dat hij een solidaire, menselijke verhouding met hen had.

De man was ook meer dan de vrouw. Zowel in de religie als in de maatschappij waren de mannen bepalend.

De praktijk van de eerste christenen poogde deze rassen-, klassen- en seksentegenstellingen te doorbreken. In feite waren dat de radicale grondtonen van de Thora die hierin doorklonken. De Thora werd opnieuw gepraktiseerd. De mensen - rijk en arm, heer en slaaf, man en vrouw - gingen in de gemeente alles delen met elkaar. De gemeente was een oefenplaats, een vrijplaats. Slaven kwamen tot hun recht.

In de agapè-viering (agapè betekent liefde, of nog sterker solidariteit) zaten slaven naast heren, vrouwen naast mannen en Grieken (barbaren) naast Joden. De heren hoorden voor 't eerst verhalen van slaven. Ze begaven zich niet enkel in hun eigen heren(Rotary)-club, waar ze elkaar bevestigden, maar in de gemeente des Heren leerden ze elkaars gelijken erkennen en respecteren.

Dit mechanisme voltrok zich ook tussen Joden en Grieken. Het apostelconvent (3) besloot de privileges voor Joden af te schaffen als 'meer', en enkel nog een viertal wetten te behouden, die ook met een afzetten tegen het heidendom (afgoden) te maken hadden.

Mannen leerden vrouwen serieus te nemen. Zij werden ook diakonessen en apostelen (Maria Magdalena werd zelfs apostolin der apostelen genoemd!). Mannen, heren en Joden leerden 'dienen' aan de tafel, waar men agapè leerde. Het waren dus niet altijd de vrouwen, de slaven en de Grieken die maar moesten 'dienen'. Neen, dat 'diakonein' in het Grieks, het dienen in agapè, kreeg ook een maatschappijdoorbrekende functie. In het klassieke Grieks had het nog sterk de connotatie van 'minderwaardig dienen'.

De vreemdeling, de buitenlander, de 'Griek', die in het rijtje van de minderen zat, werd hier dus opgewaardeerd. Het was helemaal de toepassing van 'de laatsten worden de eersten'.

Die omkeringsgedachte is wezenlijk voor het verstaan van de Thora, zowel in Tenach als in het Tweede Testament. Laten wij het ook geduldig en vrolijk blijven beoefenen!

Dr. Egbert Rooze

(1) TeNaCH is een letterwoord, waarvan de drie medeklinkers de beginletters vormen van de drie grote delen van het zgn. 'Oud Testament'. T = Thora (Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium); N = Neviim=de profeten (Jozua, Rechters, 1 en 2 Samuel, 1 en 2 Koningen, Jesaja, Jeremia, Ezechiël, Hosea, Joël, Amos, Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk, Sefanja, Haggai, Zacharia, Maleachi; Chetuvim = de geschriften (Psalmen, Job, Spreuken, Ruth, Hooglied, Klaagliederen, Prediker, Ester, Daniël, Ezra, Nehemia, 1 en 2 Kronieken). nvdr.

(2) De Nederlandse exegeet Karel Deurloo vertelt in een grappig kinder-verhaal hoe Paulus door Tryfosa, zijn hulp, tot inzicht komt. In "Een kind mag in het midden staan. Ten Have, Baarn".

(3) Ook wel 'Concilie van Jeruzalem' genoemd, omstr. 48 n. Chr.

Het einde van de psychotherapie

Psychoanalyticus en professor aan de Gentse universiteit Paul Verhaeghe heeft opnieuw een boek geschreven. Na de bestsellers *Liefde in tijden van eenzaamheid* (1998) en *Over normaliteit en andere afwijkingen* (2002), wordt ook zijn laatste boek *Het einde van de psychotherapie* (2009) in de hulpverlenerswereld met open armen verwelkomd. Overal in Vlaanderen duikt Verhaeghe op om zijn verhaal over het einde van de psychotherapie te vertellen. Vaak beperkt hij zich in deze spreekbeurten niet tot de inhoud van het boek. Als een moderne profeet analyseert hij maatschappelijke wantoestanden en klaagt ze aan. Volgens Verhaeghe ligt de moderne maatschappij en meer bepaald het liberale marktmodel van onze economie mede aan de basis van de alsmaar toenemende groep 'psychisch zieken' in onze samenleving. Als christen voor het socialisme klinkt deze stelling mij vertrouwd in de oren en het was dan ook met zeer grote belangstelling dat ik het boek ter hand nam.

Verhaeghe heeft veel te vertellen. In zijn boek maakt hij niet enkel een analyse van de westerse maatschappij en de (kwali)ke evoluties in de gezondheidszorg, hij geeft ons ook een heldere uiteenzetting van ontwikkelingspsychologische inzichten van Sigmund Freud. Daarnaast overloopt hij de huidige stand van onderzoek naar psychiatrische ziektebeelden en maakt hij kanttekeningen bij de behandeling ervan. Tenslotte geeft hij aanwijzingen voor een nieuw soort psychotherapie, aangepast aan een ander soort mensen met 'moderne' problemen.

Verhaeghe Paul, *Het einde van de psychotherapie*, 2009, Amsterdam, De Bezige Bij, 256 pp.

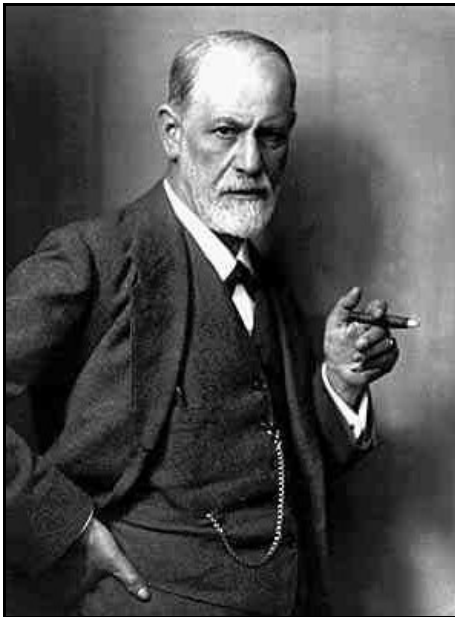
De format van een boekbespreking is te beperkt om al deze elementen uitgebreid aan bod te laten komen. Ik wil iedereen dan ook aanraden het hele boek te lezen, al was het alleen maar omdat Verhaeghe in mijn ogen de enige is die erin lukt de theorieën van Freud in mensentaal te vertalen.

Als smaakmaker doe ik toch een poging om de centrale idee uit het boek weer te geven. Omdat het verhaal voor mij, als psychologe, werkend in een psychiatrisch ziekenhuis, erg herkenbaar is, zal ik er ook enkele persoonlijke bedenkingen bijvoegen.

1. Het belang van de context en de huidige tendens tot decontextualiseren

Voor Verhaeghe is een goed begrip van de context essentieel om inzicht te krijgen in het ontstaan van psychische problemen. Vandaag is deze context er één van liberalisering en globalisering. Hoewel de auteur op overtuigende wijze aantoont hoezeer deze maatschappelijke realiteit ingrijpt in de psychische gezondheid van mensen, is de huidige tendens in de gezondheidszorg er één van decontextualisering. Liever dan de omgeving van de patiënt in kaart te brengen, gaat men op zoek naar een lichamelijke oorzaak van het probleem en een behandeling met psychofarmaca. Verhaeghe maakt een vergelijking met de situatie van arbeiders in de 19de eeuw. Ook toen wist men het probleem van armoede en alcoholisme vooral aan de luiheid van de lagere klassen. Vandaag wordt het probleem van achterstelling op school of op de arbeidsmarkt in eerste instantie gereduceerd tot een cultureel probleem (moslim/vreemdeling) en/of tot een opvoedingsprobleem (ouders houden te weinig toezicht) om uiteindelijk te komen tot een lichamelijk probleem (ADHD, autisme, hechtingsstoornis...).

2. De slachtoffers

Sigmund Freud

Op het eerste zicht lijkt de keuze voor het lichaam voor alle partijen interessant. Het systeem kan blijven bestaan en de betrokkenen (hulpverleners, ouders, patiënten) zijn van alle schuld vrijgepleit. Het lichaam is de boosdoener en wordt behandeld met aangepaste middelen. In een wereld waar alsmaar meer gedacht wordt in termen van daders en slachtoffers, lijkt de meest comfortabele positie die van benadeelde te zijn. Bij psychische problemen word je benadeeld door je eigen lichaam. Dat kan niemand je kwalijk nemen. Bovendien is deze opstelling goed voor onze economie. De wereldwijde verkoop van psychofarmaca stijgt naar spectaculaire hoogtes.

De realiteit is jammer genoeg anders. De angstige, stuurloze patiënten van vandaag vinden wel wat rust door het nemen van medicijnen, maar hun problemen zijn lang niet opgelost. Vaak krijgen ze er zelfs een stoornis bij omdat de medicijnen toch verslavend blijken. Veel psychofarmaca bezorgen mensen ook onomkeerbare nevenwerkingen (o.a. diabetes).

En ook de overheid blijkt eerder slachtoffer dan winnaar. Elk jaar moet het RIZIV dieper in de buidel tasten om de psychofarmaca terug te betalen.

Tenslotte trekt ook de hulpverlener aan het kortste eind. In een tijd waarin alles oplosbaar en behandelbaar lijkt, wordt de hulpverlener geconfronteerd met boze, ongelukkige patiënten die hem verwijten onvoldoende zijn best te doen. De medicijnen blijken immers maar beperkt te werken. Artsen zien dan vaak als enige oplossing het voorschrijven van nog zwaardere geneesmiddelen. Dit is waarschijnlijk één van de redenen waarom ook in de huisartspraktijk het voorschrijven van antipsychotische medicatie alsmaar toeneemt.

En zelfs het door iedereen als ideaal voorgestelde alternatief: de psychotherapie biedt geen antwoorden op de problemen van vandaag. Ook psychotherapeuten voelen zich vandaag machteloos. Verhaeghe voorspelt dan ook het einde van de traditionele psychotherapie zoals ze door Sigmund Freud werd bedacht.

3. Andere tijden, andere problemen

De patiënten die bij Freud over de vloer kwamen, leden hoofdzakelijk aan zogenaamde 'neurotische' stoornissen. De sterke maatschappelijke structuren (kerk, dorp, sociale groep) met hun geboden en verboden hielden de mensen in de tang. Velen leden onder schuldgevoelens omdat hun driften en verlangens niet strookten met de gangbare voorschriften. De psychotherapie had als doel mensen inzicht te geven in deze schuldgevoelens, de oorzaak ervan op te sporen en de patiënten aan te moedigen meer in harmonie te komen met hun eigen wensen en verlangens.

Momenteel worden hulpverleners geconfronteerd met een totaal andere problematiek: mensen met eetstoornissen, hyperactiviteit, paniekaanvallen, druggebruik.... Terwijl de patiënten in de vorige eeuw vooral gebukt gingen onder schuldgevoelens, leiden deze mensen vooral onder gevoelens van schaamte. Patiënten van vandaag hebben in plaats van een teveel aan verbeeldingskracht een tekort eraan. In plaats van over hun problemen te piekeren (zoals dat vroeger gebeurde) gaan ze onmiddellijk tot de actie over. Dat betekent dat psychotherapie, die vooral gericht is op het bevorderen van inzicht in zichzelf en het leren nadenken over het eigen leven, niet werkt. Deze mensen lijken wel de speelbal van hun gevoelens en missen het besef van een eigen identiteit. Freud noemde deze stoornis 'actualpathologie' en was ervan overtuigd dat psychotherapie bij deze patiënten volledig zinloos was. Ook Verhaeghe moet in zijn praktijk vaststellen dat de klassieke psychotherapeutische aanpak bij hen niet werkt.

De auteur ziet bovendien nog een ander soort problemen in zijn spreekkamer verschijnen, waar psychotherapie eveneens tekortschiet. Steeds meer mensen doen beroep op een

psychotherapeut omdat ze zich 'leeg' voelen. Ze hebben vooral vragen over de zin van het bestaan. En hoewel je als therapeut natuurlijk met veel belangstelling naar deze verhalen kan luisteren, ligt het antwoord niet binnen de therapie. Een therapeut kan immers alleen maar op zoek gaan naar innerlijke mechanismen of denkkaders van de patiënt. Systemen van zingeving vind je niet in een therapie, maar in een maatschappelijk kader.

4. Identiteit als centraal begrip

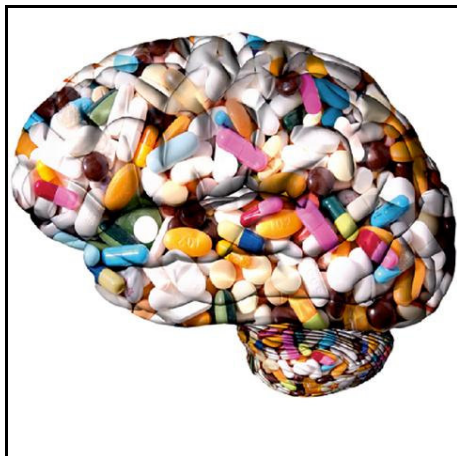
Vanwaar komt deze verbrokkeling? Hoe ontstaan deze gevoelens van leegte? Verhaeghe wijst op essentiële veranderingen in de maatschappij. Zo 'n vijftig jaar geleden was het voor een kind niet zo moeilijk een identiteit te verwerven. Ingebed in een familie, wonend in een bepaalde buurt, behorend tot een sociale groep, leerde het kind de geboden en verboden van de groep kennen en zich ertegenover te positioneren. Door voortdurend contact met 'de ander', die als autoriteit ervaren wordt, bouwt een mens stapje voor stapje een eigen identiteit uit. Momenteel zijn veel van deze sociale verbanden weggevallen. Bovendien is de plaats van de autoriteit in vele gezinnen al een paar decennia vacant. Het wegvallen van betekenis verlenende groepen laat het individu verweesd achter. In het beste geval blijven mensen worstelen met een onbestemd gevoel van leegte en zinverlies. In het slechtste geval ontbreekt bij het individu elk gevoel van identiteit. Het lichaam is de enige houvast maar ook voorwerp van agressie en experiment (drugs, anorexia, automutilatie, perverse seksualiteit...).

Het wegvallen van de sociale verbanden is volgens Verhaeghe voor een groot deel te wijten aan een liberaal economisch systeem. Concurrentiedwang (ook onder individuen) en bijkomende individualisering heeft er niet enkel toe geleid dat identiteit moeilijker kan opgebouwd worden. Het liberale systeem zorgt er ook voor dat mensen dit identiteitsverlies als een persoonlijk falen ervaren.

Het gebrek aan vaste levensvoorschriften door een sociale groep leidt naar een maatschappij die alle voorschriften en afspraken in wettelijke regels moet gieten. Verhaeghe geeft voorbeelden uit de sectoren waar hij zelf vertrouwd mee is: het onderwijs en de gezondheidszorg. Vanuit een permanent wantrouwen tegenover de werkers aan de basis, worden er alomtegenwoordig systemen van controle en evaluatie ontwikkeld. Anderzijds zijn we allen overtuigd van onze persoonlijke vrijheid en de idee dat we zelf ons leven kunnen bepalen. Dit leidt tot rebellie aan de basis en een toenemend wantrouwen aan de top. Iedereen slaat mekaar met verwijten om de oren. Hierdoor raken sociale relaties en werkvreugde alomtegenwoordig verder in het slop. We zijn er immers van overtuigd geraakt dat wanneer de zaken niet lopen zoals we zouden willen, iets of iemand er de schuld van moet zijn. Vermits wijzelf ons best hebben gedaan, kan het alleen de ander zijn. We belanden in een maatschappij met enkel nog slachtoffers.

5. Een nieuw soort therapie?

Therapeuten worden vandaag geconfronteerd met zeer moeilijke patiënten. Ze lijden aan een tekort van identiteitsbesef en balanceren tussen slachtofferschap en schaamte over hun onvermogen. Voor de patiënt dienen er zich twee oplossingen aan. Vooreerst kan men op zoek gaan naar een schuldige. Zoals hoger gesteld is 'het lichaam' de meest waarschijnlijke optie. Je bent zelf vrijgepleit en de bijbehorende medicatie brengt wat rust. Maar deze keuze verlegt het probleem en brengt geen enkele oplossing, behalve een steeds toenemend aantal invaliden. (tussen 1997 en 2008 nam het aantal invaliden om psychische redenen met 48% toe. nvdr.). Een andere mogelijkheid is het vinden van een zelfgekozen autoriteitsfiguur die strakke wetten stelt waarop je blindelings kunt vertrou-

Paul Verhaeghe

wen. Aansluiten bij een fundamentalistische groep is een optie, maar ook je volledig toe- vertrouwen aan een (wonder)dokter. Hoewel de therapeut geen pasklare antwoorden heeft en dus niet kan functioneren als autoriteitsfiguur, is het toch via deze weg dat 'moderne' therapie volgens Verhaeghe moet aangepakt worden. Bij gebrek aan sociale groep, zal de therapeut moeten fungeren al de grote Ander waartegenover de patiënt stapje voor stapje identiteit moet verwerven. Zowel therapeut als patiënt gaan door een moeizaam proces met veel vallen en opstaan. Enkel via jarenlange inspanning en het ver- laten van de veilige weg van louter gesprekstherapie kan er resultaat geboekt worden. Moderne patiënten hebben er ook baat bij om samen met een therapeut iets te doen of via lichaamswerk identiteit op te bouwen.

De keuze voor dit soort therapie is duur en niet op grote schaal toepasbaar, maar volgens Verhaeghe de enige echt werkzame. In deze tijd van besparingen en efficiency meten, wordt er maatschappelijk nochtans een heel andere keuze gemaakt. Het zij immers vooral de kortdurende therapieën en medicijnen die het best scoren, wanneer ze worden onder- zocht op effectiviteit. In zijn boek maakt Verhaeghe brandhout van dit onderzoek en waar- schuwt ervoor dat kiezen voor de zogenaamde 'evidence based' aanpak op termijn wel eens erg teleurstellende resultaten zou kunnen opleveren.

6. Enkele bedenkingen

Net als voor veel andere werkers in de gezondheidszorg, was de inhoud van dit boek voor mij erg herkenbaar. Ik werk al meer dan 20 jaar in een psychiatrisch ziekenhuis en heb inderdaad het patiëntenpubliek gaandeweg zien veranderen. Het is de verdienste van Verhaeghe dat hij de link met het maatschappelijk systeem zo duidelijk maakt. Maat- schappijanalyse en gezondheidszorg lijken vandaag twee werelden die elk hun eigen weg gaan. Hierdoor is de gezondheidszorg op een doodlopend pad van verkeerde oplossin- gen geraakt, die zowel de overheid, de patiënt als de hulpverlener ontgoochelen.

Toch zal het niet gemakkelijk zijn om het roer om te gooien. De tendens om alles te redu- ceren tot ziektes met bijbehorende medicijnen leeft in alle geledingen van de maatschap- pij. Vooral de patiënt lijkt hier steeds vaker van overtuigd. Terwijl wij in onze dagkliniek vroeger nog konden stellen dat alle middelenmisbruik verboden was, moeten wij nu ma- nieren zoeken om het middelengebruik te leren beperken. Patiënten die aan geen enkele vorm van verslaving lijden, worden alsmaar zeldzamer. Daarnaast hebben veel mensen, vooraleer ze zich in de dagkliniek aanmelden, reeds één of andere diagnose bemachtigd (mijn probleem is niet mijn schuld!). Alsmaar meer mensen blijken te lijden aan ADHD, autisme, CVS, Fybromyalgie... Psychotherapie die de nadruk legt op de eigen verant- woordelijkheid van mensen is dan ook niet evident. Problemen situeren binnen een maat- schappelijk kader, lijkt voor de individuele patiënt evenmin aarde aan de dijk te brengen. Veel therapeuten gaan dan maar mee in het volgen van een voorgeschreven protocol van behandeling zonder dat ze er zelf nog in geloven. Toch denk ik dat het belangrijk is dat therapeuten de achterliggende maatschappelijke realiteit in de eerste plaats zelf blijven zien. Op die manier kunnen ze hun patiënten ook eerder ervaren als slachtoffers van een systeem, dan als zieken of onwilligen. Net als Verhaeghe denk ik dat de confrontatie met de slachtoffers ons een stem moet geven om het systeem aan te klagen. Binnen een pati- entenbeweging als *Uilenspiegel* gebeurt dat door patiënten zelf. Misschien kunnen psy- chisch ontredderde mensen ons eerder de weg wijzen dan dat ze ons ergeren. Misschien zijn ze 'de kanaries van de mijn' en geven ze een signaal over een maatschappijmodel dat zichzelf kapotmaakt.

Op dit moment zit de overheid, opgejut door de farmaceutische industrie, nog grotendeels op het spoor van de zogenaamde 'meest effectieve' en dus lichamelijke behandeling van

psychische problemen. Maar ook daar komt er een kentering. In maart van dit jaar vond in Leuven een symposium over het toenemend gebruik van psychofarmaca plaats. Het werd georganiseerd door *Metaforum*, een denkgroep van de KU-Leuven (1). Veel grote tenoren uit de gezondheidssector en de overheid waren aanwezig. Iedereen was het erover eens dat de situatie volledig uit de hand aan het lopen is. Het gebruik van psychofarmaca neemt duizelingwekkende proporties aan. Antidepressiva zijn op één na het meest voorgeschreven medicijn in België. Antipsychotica en stimulantia (o.a. Rilatine) zijn aan een steile opmars bezig. Het lijkt erop dat we een hele bevolking van gedroegerde medemensen aan het creëren zijn op kap van de ziekteverzekering.

Want ook zogenaamde 'gezonde' mensen voelen alsmaar vaker de nood om medicijnen te gebruiken om aan de hoge maatschappelijke verwachtingspatronen te voldoen. Op het symposium van *Metaforum* vertelde professor Maria Danckaerts dat in West-Vlaanderen 15% van de jongens tussen 8 en 11 jaar Rilatine voorgeschreven krijgt. En dat terwijl het geschatte aantal ADHD-aandoeningen bij jongeren hoogstens 1,5% bedraagt.

Maar medicijnen worden niet enkel voorgeschreven om mee te kunnen in een veeleisende wereld, ze dienen ook als middel om mensen te disciplineren en te kalmeren binnen een ziek systeem. Hoe moet je anders verklaren dat in de Belgische rusthuizen gemiddeld meer dan de helft van de bewoners antidepressieve medicatie neemt?

Samen met Paul Verhaeghe denk ik dan ook dat wij niet anders meer kunnen dan het probleem in zijn ruime context te bekijken en nadenken over structurele maatregelen. De doekjes voor het bloeden lijken uitgeput te raken. Maar de wonde is nog lang niet genezen.

Katrien Rombouts

(1) www.kuleuven.be/metaforum

Lied van Ruth

Stef Bos werd door de Nederlandse omroepvereniging NCRV gevraagd om liedjes te schrijven over twaalf Bijbelse figuren. Hij wilde los van het geloof, kerk en dogma's twaalf Bijbelse figuren uit de context van het boek halen, waardoor ze in een ander licht komen te staan en het mensen worden van deze tijd. Hieronder de ijzersterke tekst die Bos schreef bij de figuur van Ruth. Zijn keuze om dit lied in het Zuid-Afrikaans te zingen, tilt het eeuwenoude boekje op het niveau van vandaag en plaatst het midden in de grootste uitdaging van onze eeuw: hoe samen solidair toekomst maken in deze multiculturele wereld? En na de recente federale verkiezingen is het misschien ook een lied dat ons, Belgen die Frans- of Nederlandstalig zijn, kan inspireren? Redactie.

In Een Ander Licht (Album)

© 2008 All content Stef Bos

Meer info:

<http://www.stefbos.nl/page/Discografie/detail/367/>

In_Een_Ander_Licht

Ek is n vreemde hier
Ek het my land gelos
Ek het jou pad gekruis
Ek het jou spoor gevolg
Jy het gese gaan terug
Moe nie op my vertrou
Maar jy s n deel van my
Wat doen ek sonder jou
En ek weet die toekoms is onseker
En die donker is digby
En ek weet ons wag n lang reis
Reg deur die woestyn

Maar jou land is my land
Jou volk is my volk
Jou taal is my taal
Jouw God is my God
En jou droom is my droom
Jou pad is my pad
Jou toekoms my toekoms
Jou hart in my hart

En ek weet jou volk is bang
Voor ons wat anders is
Maar ek sal brugge bou
Daar waar die afgrond is
En ek sal terugverlang
Wanneer die wind sal waai
Wat uit die suide kom
Van my geboorte grond
Maar ek sal sterk wees
En ek sal oorleef
Want ek wil naas jou staan
Al sal dit moeilyk wees

Want jou land is my land
Jou volk is my volk
Jou taal is my taal
Jouw God is my God
Jou droom is my droom
Jou pad is my pad
Jou toekoms my toekoms
Jou hart is my hart

En my deel is jou deel
My brood is jou brood
Jou lewe my lewe
Jou dood is my dood

En wanneer die donker kom
En jou mense my ontwyk
Sal ek my liefde gee
Totdat die haat verdwyn

Want jou huis is my huis
Jou ang is my ang
Jou stilte my stilte
Jou land is my land

Moderniteit en pluralisme

Geloven in een interculturele samenleving

Module van

'Geloven in beweging'

Postgraduaat

'Agogisch Theologisch Werk'

(ATW)

Sinds de Verlichting heeft het geloof in een bovennatuurlijke God steeds meer terrein verloren ten voordele van het geloof in de maakbare mens en de maakbare samenleving.

Het postmodernisme stelt vragen bij die maakbaarheid.

Tegelijkertijd heeft zich een evolutie voorgedaan van een monoculturele naar een interculturele en interreligieuze samenleving. De rooms-katholieke kerk heeft haar monopoliepositie verloren.

Maar de godsdiensten en levensbeschouwingen nemen weer actief deel aan het publieke debat. De verhouding tussen kerk/religie en staat is (op)nieuw aan de orde.

In deze module is de verhouding tussen moderniteit en postmoderniteit enerzijds en religie/godsdienst/levensbeschouwing anderzijds onderwerp van onderzoek.

Deze thematiek wordt behandeld in 5 lesdagen, telkens op donderdag van 9u tot 16u30.

- 7 oktober 2010
Moderniteit en postmoderniteit. Postmoderne theologie
docent: Dick Boer, protestants theoloog, voorheen hoofddocent systematische theologie Univ. Amsterdam
- 14 oktober 2010
Fundamentalisme en de wereldgodsdiensten
docent: Rosalie Heens, educatief medewerker Motief.
- 21 oktober 2010
De 'witte' samenleving bevraagd
docent: Ico Maly, coördinator Kif Kif, interculturele beweging voor gelijkheid en tegen racisme
- 28 oktober 2010
De interculturele samenleving theologisch doordacht
docent: Manuela Kalsky, theologe, directeur van het Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving en het project W!J
- 18 november 2010
Integratiedag
docenten: Josephine Wilschut, coördinator ATW; Roos Maes, lid stuurgroep ATW, inspiratieverantwoordelijke KAV.

Deze module vormt een afgerond geheel en kan apart gevolgd worden. Ze is tevens een onderdeel van Geloven in beweging: postgraduaat 'ATW'.

Kosten: €175. Als je een arbeidscontract hebt, kan je gebruik maken van opleidingscheques. Als de kostprijs een probleem vormt, kan dit besproken worden. Er is een speciaal steunfonds voor deze opleiding.

Plaats:

Sociale School Heverlee,
Groeneweg 151, 3001 Heverlee.

Meer info:

www.khleuven.be/postgraduaten;
Josephine Wilschut, coördinator,
hjwilschut@skynet.be

Inschrijven:

telefonisch of e-mail bij
mia.vanderwaeren@khleuven.be,
tel. 016-37.51.83.